

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

TƏHMİNƏ NADİR qızı NƏBİYEVƏ

**İNGİLİS DİLİNDƏ QRAMMATİK OMONİMLƏRİN FUNKSIONAL-
SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

İxtisas: HSM 060201 Dilşünaslıq (ingilis dili)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

D İ S S E R T A S İ Y A

Elmi rəhbər: _____

E.İ.Hacıyev

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, professor

BAKİ 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3-7
I FƏSİLİngilis dilində omonimiya	8-34
1.1. Leksik qeyri-müəyyənlik və yaxud ikimənalılıq.....	14-21
1.2. Omonimlərin təsnifatı.....	21-30
1.3. Omonimlərin mənbələri.....	30-33
II FƏSİLQrammatik omonimlərin funksional-semantik xüsusiyyətləri	34-68
2.1. Omonimlərin növləri.....	35-39
2.2. Qrammatik Omonimlər.....	39-68
NƏTİCƏ	69-70
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI	71-75

GİRİŞ

Mövzunun aktualığı. İngilis dilində, omonimiya hadisəsi geniş şəkildə yayılmışdı. Omonimlərin təsnifatını tədqiq etmək və eyni zamanda bu problemi həll etmək dilçilərin maraq dairəsinə daxil olmuşdur. Omonimlik məsələsi uzun müddətdir ki, araşdırılmasına baxmayaraq, onların tərifinə dair hər kəs tərəfindən qəbul edilmiş və təsdiqlənmiş termin mövcud deyildir. Omonimlərin ən ümumi tərfi isə belədir: tələffüzünə və yazılışına və yaxud da ikisindən hər hansı birinə görə eyni olan yəni: yazılışına görə eyni, tələffüzünə görə müxtəlif, və yaxud əksinə, yazılışına görə fərqli, lakin tələffüzünə görə bənzər olub, ancaq mənə çalarlarına görə bir-birindən fərqlənən sözlərə omonimlər deyilir. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, müasir ingilis dilinin lüğət tərkibi omonim sözlərlə zəngindir. Belə bir fikir də, mövcuddur ki, omonim hesab edilən söz formaları təsadüf əsəridir. Lakin bəzi dilçi alimlər əksinə mövqə sərgiləyərək, qeyd etmişlər ki, omonimlər dilin həm daxili və həmçinin də, xarici amilləri hesabına yaranıb inkişaf etmişdi. Onlar qeyd edirlər ki, omonimlərin əksəriyyəti, inkişaf dövründə baş verən fonetik dəyişikliklərə görə üst-üstə düşüb təkmilləşmişdirlər. Ümumiyyətlə həm, sinonim qrupları, həmçinin də antonim cütlükləri müəyyən məqsəddən dolayı lüğətlərin sistemlərinə müvafiq yaradılır. Halbuki, omonimlərin yaradılması təsadüf nəticəsidir. Buna görə də, onların yaradılmasının özəyində əlahiddə bir məqsəd yoxdur.

Digər maraqlı fərziyyə isə, sinonimlər və çoxmənalı sözlər, ünsiyyət vasitəsi olan dildə təbii bir fenomen hesab olunmasıdır. Dilin tədrisi və öyrənilməsi bu fenomen olmadan mümkünsüzdür. Omonimlərə gəldikdə isə, qeyd edə bilərik ki, sinonimlərin və çoxmənalı sözlərin əksinə olaraq, omonimlər ünsiyyətə əngəl olan linqvistik fenomen kimi qəbul edilir. Ünsiyyət prosesində, omonimlər nitqdə qarışıqlıq və anlaşılmazlığa gətirib çıxaran bir əngəldir.

Ümumiyyətlə, omonimlik fenomeninə dair bir çox fərqli baxışlar səslənmişdir. Beləki, bəzi dilçi alimlərin fikrinə görə, dildə omonimlik məfhumun olması, yəni omonim sözlərinin mövcudluğu, həmin dilin zəngin olmamasına, eləcə də, zəifliyinə

dəlalat edir. Halbuki, bəzi dilçilər isə bu fikrin tam əksinə çıxaraq, dilin zənginliyinin göstəricisi kimi omonimlik məfhumunu sübut kimi qeyd etmişlər.

Omonimlərin məna aspektindən təsnifatına dair ziddiyyətli fikirlər mövcuddur. Bu sahədə ziddiyyətli fikirlərin mövcudluğu, onun ətraflı araşdırılmasının zəruriliyini göstərir. Qrammatik omonimlik hadisəsi bir çox dilçi mütəxəssis tərəfindən araşdırılıb, tədqiq edilsə belə, həmin tədqiqat sahəsinə dair hər kəs tərəfindən qəbul edilən bir meyar müəyyənləşdirilməmişdir. Bu baxımdan qrammatik omonimlərin araşdırılıb təhlil edilməsi məsələsi hələ də aktual hal hesab edilir.

Problemin öyrənilmə dərəcəsi. Uzun zamandır ki, qrammatik omonimlər və onların kriteriyalarını müəyyənləşdirmək dilçi alimlərin maraq dairəsində olmuşdur. Əvvəllər omonimlər leksik və leksik-qrammatik olmaqla iki bölməyə ayrılmışdır, lakin aparılan araşdırmalar nəticəsində qrammatik omonimlər müstəqil tədqiqat sahəsinə çevrilmişdir. Sözügedən məsələ ilə əlaqədar olaraq bir sıra dilçi alimlər tərəfindən çoxsaylı tədqiqatlar aparılmış və müvafiq nəticələrə nail olunmuşdur. Dissertasiya işində həmin dilçi alimlərin apardığı araşdırmalarına istinad edilərək, qrammatik omonimlərin funksional-semantik xüsusiyyətləri praktik nümunələr vasitəsilə təhlil edilmişdir. Qeyd edildiyi kimi, qrammatik omonimlik hadisəsi əsasən, praktik nümunələr fonunda, köməkçi nitq hissələri arasında eləcə də, köməkçi və əsas nitq hissələri arasında və həmçinin əsas nitq hissələri arasında təhlil edilmişdir. Tədqiqat işində sözlərin situasiya daxilindəki bir nitq hissəsindən digərinə keçid halları və qruplara ayrılaraq təhlilinə yer verilmişdir. Beləki, *Well*nida, isim, feil, sifət, zərf nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək qrammatik omonimlik yaradır. Nida kimi *well*kimi; yaxşı!, hə!, məzələnmə!, yox aa!, doğurdanmı!, onda!(təəccüb, güzəşt, razılıq və s. bildirir) və başqa mənalara malik olub, cümlədə müstəqil şəkildə işlənir: *Well* good! (Yaxşı! Hə!). *Well* isim kimi quyu, nohur, derya, çeşmə, xeyir, yaxşılıq kimi məna müxtəlifliyinə malikdir. *Well* feil kimi fontan vurmaq, fişqırmaq, qalxmaq, dolmaq və digər mənalara malikdir. *Well* sifət kimi yaxşı, sağlam, saz, yaxşı, qaydasında olan və başqa mənaları vardır. Zərf kimi *wellyaxşı*, əla, qiyamət, müvəffəqiyyətlə, tam, tamamilə, tamam, xeyli, kifayət qədər,

çoxkimi mənə çalarlarına malikdir. Qeyd edilənlərdən də görüldüyü kimi *wells* sözü nitqlər arası keçid edir. Bu cür hal qrammatik omonimlik halı kimi qiymətləndirilir.

Tədqiqatın obyekt və predmenti. Tədqiqatın obyektini ingilis dilində mövcud olan omonimlər, onların təsnifatı, xüsusilə də, qrammatik omonimlərin işlənmə cəhətləridir. Sözügedən dissertasiya işinin predmentini isə müasir ingilis dilində qrammatik omonimlərin funksional-semantik baxımından təhlili və tədqiqi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işi başlıca olaraq, ingilis dilindəki qrammatik omonimlərin funksional-semantik xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Bu məqsədlə, tədqiqatımıza müvafiq olaraq, Arnold. İ.V., Ginsburg. R. S., Khidekel S. S., Knyazeva G. Y., Antrushina.G.B., Afanaseva O.V., Morozova N.N., Mauler F.N., Smirniski A.İ., Xanbutayeva L. kimi alimlərin araşdırmaları nəzərdən keçirilmiş, qeydlər aparılmış və onların mülahizələrindən bəhrələnilərək aşağıda verilən vəzifələr nəzərdə tutulmuşdur.

- İngilis dilində mövcud olan omonimlik məsələsinə toxunmaq;
- Dildə omonim sözlərin leksik və semantik qeyri-müəyyənlilik yaratması kimi məsələləri aydınlaşdırmaq;
- İngilis dilində omonimlərin yaranma səbəblərini araşdırmaq;
- Omonimlərinin əsas mənbəyinin tədqiq etmək;
- Omonimlərin təsnifatı ilə tanış olmaq;
- Omonimlərin mənə meyarına görə təsnifini vermək;
- Qrammatik omonimlik məsələsinə aydınlıq gətirmək;
- Qrammatik omonimləri funksional cəhətdən analiz edərək mənalarını təyin etmək;
- Nitq hissələri arasında mövcud olan qrammatik omonimləri təhlil etmək;
- Köməkçi və əsas nitq hissələri arasındakı qrammatik omonimlik məsələsinə toxunmaq;
- Praktik nümunələri qeyd etməklə qrammatik omonimlik hadisəsini ətraflı təhlil etmək.

Tədqiqatın nəzəri metodoloji bazası. Dissertasiya, başlıca olaraq, linqvistik təsviri və analiz üsulla yazılmışdır. Tədqiqat işində müxtəlif: ingilis, rus, azərbaycan dilindəki mənbələrə istinad edilmişdir. İstifadə edilmiş mənbələri kitablar, məqalələr,

internet resursları və həmçinin də, ingilis dilində olan bədii ədəbiyyat nümunələri təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində qrammatik omonimlərin işlənmə xüsusiyyətləri geniş şəkildə araşdırılmışdı. Beləki, həm köməkçi həmçinin də əsas nitq hissəsi kimi işlənən sözlərin situasiya daxilində bir nitq hissəsindən digərinə keçid halları qruplara ayrılaraq, ətraflı şəkildə tədqiqi tədqiqatımızın yeniliyi hesab edilir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işindən əldə edilən nəticələrdən həm praktik, həmçinin də nəzəri məqsədlər üçün istifadə edilməsi mümkündür. Müxtəlif ədəbiyyatlardan əldə etdiyimiz materiallar əsasında hazırladığımız tədqiqat işindən xarici dilin tədrisində, ingilis dilinin nəzəri qrammatika üzrə dərslik və digər elmi vəsaitlərin, eləcə də, praktik qrammatikanın tərtibi və təşkilində istifadə edilib, faydalanıla bilər. Bundan əlavə, tələbələr ingilis dilində omonimlərin müxtəlif növləri ilə əlaqədar olaraq, məqalə və digər elmi tədqiqat işlərinin hazırlanmasında, haqqında danışdığımız tədqiqat işindən bəhrələyə bilərlər.

İşin aprobasiyası. Tədqiqat işi Azərbaycan Dillər Universitetində İngilis dilinin qrammatikası kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Dissertasiya işinə uyğun olaraq, “İngilis dilində qrammatik omonimlərin funksional-semantik xüsusiyyətləri” və “İngilis dilində omonimlərin inkişafı və yaranma üsulları” adlı məqalələr çap olunmuşdur. Hər iki məqalə tədqiqat işinin birinci fəsilində öz əksini tapmışdır. Sözügedən məqalələr tədqiqat işinin məzmununu əhatə etmişdir.

Tədqiqatın strukturu. Dissertasiya işi giriş, iki fəsil və nəticədən ibarətdir. İşin sonunda azərbaycan, ingilis, rus və eləcə də alman dillərində istifadə olunmuş nəzəri ədəbiyyatın, elektron resursların hiperistinadının, eyni zamanda da, mövzuya aid nümunələrin seçildiyi bədii ədəbiyyatın siyahısı verilmişdir.

Giriş hissədə mövzunun seçilməsi, aktuallığı, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, obyektə və predmentə, məqsəd və vəzifələri, metodu və strukturu barəsində ümumi şəkildə məlumat verilmişdir.

Birinci fəsildə “İngilis dilində omonimiya” başlığı altında omonimlərin tarixi keçmişi, onlar haqqında dilçi mütəxəssislərin ümumi nəzəri fikirləri və rəyləri haqqında informasiya verilmişdir. Bununla yanaşı, birinci fəsildə omonimlərin təsnifatına dair fikirlərə, eləcə də, həmin təsnifata aid bir sıra ədəbiyyatlardan seçilmiş praktik nümunələrə də, yer ayrılmışdır. Birinci fəsil üç: “Leksik qeyri-müəyyənlik və yaxud ikimənalılıq”; “Omonimlərin təsnifatı” və “Omonimlərin mənbələri” adlı yarımfəsillərdən təşkil olunmuşdu. Hər bir yarımfəsildə başlıqlarına uyğun olaraq, müvafiq informasiyalara yer ayrılmışdı.

İkinci fəsil “İngilis dilində qrammatik omonimlər” başlığı altında, omonimlərin mənasına görə təsnifatı və onlara dair praktiki nümunələr verilmişdir. İkinci fəsil iki: “Omonimlərin məna növləri”; “Qrammatik omonimlər” adlı yarımfəsillərdən ibarətdir. İkinci fəsilin ilkyarıfəsilində omonimlərin mənasına görə təsnifatı barəsində dilçi mütəxəssislərin fikirləri, eləcə də həmin təsnifata dair bədii ədəbiyyatdan seçilmiş praktik nümunələrə yer verilmişdir. Haqqında danışılan fəsilin ikinci yarıfəsilində isə qrammatik omonimlərin funksional və semantik xüsusiyyətlərinə aid məlumatlara yer ayrılmışdı.

Nəticədə aparılmış elmi-tədqiqat işin nəzəri və praktik məsələlər üzrə ümumiləşdirilmələr aparılmışdır. Həmçinin də, hər iki fəsilə bağlı müvafiq nəticələr çıxarılmış və qeydlər aparılmışdır.

Ədəbiyyat siyahısında tədqiqat işində istifadə edilmiş nəzəri və praktik informasiyaların götürülüyü mənbələrin adlarının yer aldığı siyahı verilmişdir.

I FƏSİL

İngilis dilində omonimiya

Bəşər övladının düşüncə tərzini, eyni zamanda da, bilikləri mütəmadi və davamlı şəkildə, inkişaf edir və yeni formaya salınır. Bu cür yeniliklər, yəni biliyin daha da genişlənməsi, bir o qədər də düşüncələrin formalaşmasına, eləcə də dərinləşməsinə gətirib çıxarır. Dil də öz növbəsində, bizim düşüncələrimizə müəyyən dərəcədə təsir edir. Bildiyimiz kimi, dil bizim hər birimizin həyatında əlahiddə rol oynayır. İnkişafımız istər elmi, siyasi, iqtisadi olsun, istərsə də gündəlik və ictimai fəaliyyətimiz, dillə sıx şəkildə bağlıdır. Biz dünyanı dil vasitəsilə dərk edirik və anlayırıq. Obyektlərə, həmçinin də, hadisələrə münasibətimizi dil vasitəsi ilə həyata keçiririk. Dilin lüğət tərkibini təşkil edən sözlər daimi olaraq, yenilənir, yəni, lüğətə yeni sözlər daxil olur, bəzi sözlər sıradan çıxır və yaxud da köhnə sözlər yeniləri ilə əvəzlənir və bu minvalla, dilin lüğət tərkibi zənginləşir. Bu proses dilin həm daxili, həm, xarici amilləri hesabına həyata keçirilir. Bu cür dəyişikliyi biz əyani şəkildə, sadəcə olaraq, dilin lüğət tərkibinə nəzər yetirməklə şahid ola bilərik.

Qeyd etmək lazımdır ki, sözlər nitqdə və yazıda işləndikcə xalqın düşüncə tərzini, onların gündəlik fəaliyyətilə əlaqəli olaraq, ilkin mənasını dəyişib genişləndirilir və yeni məna müxtəlifliyi qazanır. Bu cür prosesin dildə mövcudluğu, söz formalarının və məna əlaqələrinin dəyişilməsinə gətirib çıxarır. Bu səbəbdən dolayı, mənaların şaxələnməsi, müxtəlif formalara düşməsi və dəyişilməsi hadisəsi baş verir. Beləliklə, sözlər ilkin mənalarından uzaqlaşaraq, fərqli məna formalarında əks olunmağa başlayırlar [81].

A. Babayevin “Dilçiliyə Giriş” adlı dərslində də qeyd edildiyi kimi, hər bir xalqın elmi və bədii təfəkkürünün güzgüsü onun dili və dildəki sözləri təşkil edən lüğət tərkibi hesab edilir. Hər hansı bir xalqın özünə məxsus dilin lüğət tərkibinin zənginliyi və rəngarəngliyi, bu və ya digər xalqın təfəkkürünün dərinliyinə və onun genişliyinə dəlalət edir [1:299].

İstər, hər hansı bir dilin lüğət tərkibi zəngin olsun və yaxud istərsə də əksinə, zəngin olmasın, hər bir anlayış üçün müvafiq söz mövcud deyildir. Əgər bu cür hal olarsa, yəni

hər bir anlayış üçün müvafiq söz mövcud olardısı, şəksiz, heç bir insan beyni bu qədər saysız-hesabsız informasiyanı yadda saxlamaq iqtidarında olmazdı. Buna görə də, yeni anlayışlar ərsəyə gəldikdə, həmin anlayışları adlandırmaq zəruri hala çevrilir və hər bir anlayış üçün yeni söz yaratmaq və bu cür sözləri yadda saxlamaq insanlar üçün mürəkkəb bir məsələyə çevrilmişdi. Bu səbəbdən dolayı, yeni mənalara dair anlayışların köhnə sözlərlə ifadə olunması hadisəsini müşahidə edə bilərik. Ona görə də, əksər sözlərin birdən artıq mənası olur. Bu kimi hallara tez-tez rast gəlinir. Daha aydın desək, eyni səs strukturuna malik sözlər müxtəlif anlayışları və hadisələri bildirir. Yəni həmin sözlər fonetik cəhətdən eyni olsalar belə, onlar mənaca bir-birindən tamamilə fərqli məfhumları ifadə edirlər. Haqqında danışdığımız sözlər, oxucunu və yaxud dinləyicini nitqdə və yazıda, normal olaraq, çaşqınlığa düşür edir. Bu cür hallar mətnin məzmunu hesabına aradan qaldırılır. Beləki, adı çəkilən sözlərin anlaşılmasında kontekst mühüm rol oynayır. Birdən artıq mənə çalarına malik söz, və yaxud sözlər kontekst vasitəsi ilə aydınlığa qovuşur [81].

Hər kəsə məlumdur ki, omonimlər haqqında dilçiliyin leksikologiya qolu məşğul olur. İ.V.Arnold qeyd edir ki, leksikologiya linqvistikanın bir bölməsi olub, və dilin lüğət tərkibinə daxil olan sözlərdən, eləcə də onların xarakterik xüsusiyyətlərindən bəhs edən dilçilik sahəsidir. Leksikologiya yunan mənşəli söz olub, “lexis”-söz, “logos”-öyrənirəm deməkdir [11:9]. Bir çox alimlər omonimləri leksikologiya sahəsinin ayrılmaz hissəsi hesab etsə də, fonemlər, eləcə də morfemlər arasında omonim formalarına rast gəlinməsi danılmaz faktıdır. Beləki, səslər, hərflər, o cümlədən şəkilçilər arasında da omonimlik anlayışı mövcud ola bilər. Aşağıda verilən nümunələrə nəzər yetirərək, bunu daha aydın şəkildə görə bilərik:

- a)To write well\\Well-kown
- b)Half an hour\\Half-done\\Half-eaten
- c)After\\After-thought
- d)self\\herfelf

Göründüyü kimi, yuxarıda qeyd edilən dörd fərqli nümunədə verilən well, half, after, self həm, müstəqil sözlərdir, həmçinin də şəkilçi kimi müstəqil sözlərə qoşulmuşdular. Bu cür morfemlər yarımorfemlər adlanır. Bu minvalla, morfem və şəkilçi arasında omonimlik hadisəsinə müşahidə olunur. Ship, age, some, man və digər yarımorfemlərlə bu cərgəni uzada bilərik [82].

Aparılan araşdırmalara əsasən, qeyd edə bilərik ki, fonemlər və morfemlər arasındakı omonimlik məsələsinin tədqiq edilməsi mütəxəssislərin maraq dairəsinə daxil olmamışdır. Belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, omonimlik anlayışı nəinki, leksikologiya sahəsi çərçivəsində tədqiq edilməlidir, eyni zamanda da, o geniş bir məhfum olub dilçiliyin digər sahələri, yəni, fonetika, o cümlədən morfologiya sahəsində də, böyük miqyasda araşdırılmalı və tədris edilməlidir.

Müəyyən tarixi dövrdən etibarən, omonimlik bir sıra mütəxəssislərin tədqiqat obyektinə çevrilibdir. Hər bir mütəxəssisin də, omonimliyə dair, özünə xas mülahizələri və mövqeləri mövcud olmuşdu. Buna görə də, omonimliyin tədqiq olunması zəruri hal hesab edilir. Hal-hazırda omonimlik məsələsi dilçilikdə aktual hadisələrdən biri olub, onların təsviri və təsnifatı dilçilikdə böyük əhəmiyyət daşıyır.

Ötən əsrlərdə olduğu kimi, omonimiya anlayışı müasir dövrdə də, geniş tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Bu onunla əlaqədardır ki, omonimlik məsələsi, hələ də, mürəkkəb və ziddiyətli hadisə hesab edilir. Dilçilik elmində, eyni səs tərkibinə, həmçinin də, eyni yazı quruluşuna görə, bənzər olan sözlərin fərqli mənə çalarlarına daha dolğun desək, çoxmənalılığa malik olması mütəxəssislər arasında fikir ayrılığına, münaqişə yaradan məsələyə çevrilmişdir. Buna görə də, ingilis dilində, eləcə də, digər dillərdə də, omonimiya geniş və detallı şəkildə araşdırılması vacib məsələ sayılır.

Dilçilər leksikologiyada mənə çalarlarını müxtəlif qruplar adı altında birləşdirmişdilər. Beləki, müxtəlif mənalı sözlərin mənə çalarlarını təsvir edən mənə tiplərinə omonimlər, antonimlər, və sinonimlər eləcə də, onların yarım sinifləri daxildir. Adını çəkdiyimiz söz qrupları nitqə və yazı üslubuna zənginlik və rəngarənglik qatır. Bu cür, yəni, antonim, sinonim və omonimlər adı altında birləşən sözləri fərqləndirmək və

eyni zamanda da, öyrənmək hər hansı bir şəxsin dilinin, bu və ya digər dərəcədə nitqinin aydın və səlis olmasına yardımçı ola bilər. Beləki, xarici dil öyrənən hər hansı fiziki şəxslər həmin dilə məxsus omonimlər, antonimlər, və sinonimləri təşkil edən sözlərə nə qədər yaxşı bələd olarlarsa, bir o qədər də, xarici dili mükəmməl şəkildə qavraya və anlaya bilərlər.

Omonimlik məfhumu elmə XVII əsrdən məlum olmuşdur: yunan mənşəli söz “homonymous” sözündən götürülüb, “homos”-oxşar, “onoma”- ad birləşmələrindən ibarət “eyni ad” mənasını ifadə edir. Omonimlər bir-biri ilə mənaca heç bir əlaqəsi olmayan sözlərdən ibarət olur. Omonimliyi təşkil edən sözlər həm eyni bir nitq hissəsinə, həm də ayrı-ayrı nitq hissələrinə aid ola bilər [83]. Omonim sözlər toplusu qeyd etdiyimiz kimi, elmə ta qədim zamanlardan bəlli olmuşdur. Beləki, Çində ilk dəfə olaraq, omonimlərin lüğət halında salınması hadisəsi həyata keçirilmişdir [13:74].

Omonimlik məfhumu bir sıra ədəbiyyatlarda ayrı-ayrı dilçilər tərəfindən müxtəlif şəkildə şərh edilmişdir. Hər hansı bir dildəki omonimləri tədqiq edərkən, istər-istməz mütəxəssislər çoxmənalılıq hadisəsindən yan keçə bilmirlər. Bu omonimlər və çoxmənalılıq arasında fərqliliyin aydın olmaması faktı ilə bağlıdır. Omonimlik məsələsi universal bir anlayış olub, bir sıra dillərdə, o cümlədən, ingilis, rus dillərində, eləcə də azərbaycan dilli mütəxəssislər tərəfindən də, geniş şəkildə tədqiq olunmuşdur. Onların təhlili aşağıda verilən şəkildə təsvir edilmişdir:

H.Həsənov apardığı araşdırmalar nəticəsində, belə bir qənaətə gəlmişdir ki, “hər hansı bir dildə omonim sözlərinin yaranması halı, həmin dillərin tarixi inkişafından, geneoloji tipindən, hansı dil şəcərəsinə aid olmasından, həmçinin də, dillər arasındakı qohumluq əlaqəsi vasitəsindən və başqa-başqa xüsusiyyətlərindən asılıdır. Hər hansı bir dildə omonimlərin, xüsusilə də, qrammatik omonimlərin mövcudluğu, o cümlədən, çox və ya az olması, hansı səviyyədə olması həmin dilin morfoloji və sintaktik quruluşundan, eləcə də, qrammatik mənaların ifadə olunmasında qrammatik formaların nə dərəcədə rol oynaması xüsusiyyətləri ilə sıx şəkildə bağlıdır [3].

Adil Babayev omonimlərə dair bu cür şərh vermişdir: Omonim iki yunan sözünün birləşməsindən əmələ gələn bir termin olub, formaca eyni, məzmunca fərqli olan sözlərə verilən bir termdir. O, dərslində göstərir ki, omonimlik eyni sözlə müxtəlif anlayışların ifadə edilməsi zamanı yaranır [1:316].

O.S.Axmanova qeyd edir ki “Omonimlər eyni fonetik və yazılışa malik iki və daha artıq dil vahidləridir” [43:46].

Lyons, C. Riçards və Ş. Riçards, eləcə də Yule , "omonimləri" yazılışı və deyilişi eyni olan, ancaq müxtəlif mənə çalarına malik olan leksik element kimi semantikada işlənən termin olaraq xarakterizə etmişdirlər [27], [34], [39].

Hartmann və Stork, Atişson və Fromkin omonim sözlərin eyni tələffüzlü və eyni və yaxud fərqli yazılan müxtəlif sözlər olduğu fikri ilə razılaşırdılar [22], [12],[16].

Qramley və Patzold omonimlərə bu cür şərh vermişdirlər: omonimlər eyni yazılan və səslənən, lakin fərqli mənaları olan müxtəlif sözlərin mövcudluğudur [19:13].

Antrushina G.B., Afanaseva O.V., Morozova N.N. müəlliflərin birgə yazdığı “Leksikologiya” adlı kitabında omonimlər tələffüzünə görə eyni olan, yazılışına görə isə bir-birindən fərqlənən sözlərə verilən ad kimi şərh olunur. Adı çəkilən müəlliflər omonimləri tam omonimlər, natamam omonimlər: omofonlar və omoqraflar olmaqla, qruplara ayırmışdılar [9:128-129].

Professor, A. İ. Smirnitski omonimləri tam və natamam olmaqla, iki böyük bir qrupa bölmüşdü. O, natamam omonimləri üç yarımaltqrup adı altında birləşdirmişdir: sadə leksik-qrammatik natamam omonimlər; mürəkkəb leksik-qrammatik natamam omonimlər; natamam leksik omonimlər [51:134-135].

Ginzburg R. S., Khidekel S.S., Knyazeva G.Y., Sankin A. A. A birgə müəllifləri olduğu “Müasir ingilis dilində kurs” adlı kitabında omonimlər tam və natamam olmaqla iki qrupa ayrılır [18:40].

Babiçin “Leksikologiya: Cari Təlimat” adlı kitabında adı keçən professor Malaxovski omonimlərə dair bu cür mövqe sərgiləmişdir: omonimlər nitqdə mövcud

olan tələffüzünə və həmçinin yazılışına görə oxşar, leksik və qrammatik mənə tiplərinə görə fərqli sözlərdir [13:75].

Bəzi dilçilər omonimləri omoqraf, omofon və tam omonim olmaqla üç növə ayırmışdılar. Həmin təsnifat dilçilikdə geniş yayılmışdır.

İ.V.Arnold isə, müəllifi olduğu kitabında ‘tələffüzünə və yazılışına görə eyni olan, lakin, mənasına, bölgüsünə, eyni zamanda da, mənşəyinə görə fərqlənən sözləri omonim adı altında birləşdiribdir [11:182].

Əvvəldə də qeyd etmişdik ki, hər hansı bir dildə omonimlərin mövcudluğu həmin dilin nə dərəcədə, zəngin və rəngarəng olmasına dəlalət edir. Ancaq, bu mülahizəyə zidd çıxan mütəxəssislər də mövcuddur. A.A.Reformatski də onlar sırasındandır. O hesab edir ki, omonimiya dilin lazımsız bir hadisəsidir. A.A.Reformatskinin mülahizəsinə görə, omonimlər dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində mühüm bir rol oynamır və onların dildə heç bir rolu yoxdur [50:60].

Z.A.Tolmaçeva da, A.A.Reformatskinin fikirlərinə şərik çıxaraq, omonimlik hadisəsini mənfi hal kimi qiymətləndirirdi. O qeyd edirdi ki, omonimlərin dildə sıradan çıxarılması, ya hər hansı omonim sözlərdən birinin mənə çalarının itirilməsi və yaxud da, sinonimlərlə əvəzlənməsi hesabına baş verə bilər [52:28-33].

V.V. Vinqradov isə A.A.Reformatski və Z.A.Tolmaçevanın fikirlərinə tam əksinə mövqə sərgiləyərək, qeyd edirdi ki, omonimliyin dildə olması dilə əlavə üstünlük gətirir və onların mövcudluğu nitqimizdə heç bir əngəl yaratmır [46:120].

S.Ulmana qeyd edirdi ki, omonim sözlərsiz hər hansısa bir dil arzuolunmaz, həmçinin də daha səmərəsiz vasitə olardı [38].

F.Mauler isə qeyd edir ki, dilin tərkibində omonimlərin mövcudluğu təbii bir tələbat olub, həmin dilin inkişafının göstəricisidir [48], [49].

İngilis dilində omonimlərin və onların yaranma üsulları müxtəlif yollarla həyata keçirilir. İngilis dilində bir-birindən fərqli mənbələrdən gələn omonimlər mövcuddur. Omonimlərin yaranmasında və inkişafında mühüm rol oynayan bu mənbələr haqqında növbəti paragraflarda geniş şəkildə məlumat veriləcəkdir.

1.1. Leksik qeyri-müəyyənlik və yaxud ikimənalılıq

Bir çox ingilis dilli ədəbiyyatlarda “ambiguity”, və onun növlərinə daxil olan “lexical ambiguity (leksik qeyri-müəyyənlik)” və yaxud da “semantic ambiguity (semantik qeyri-müəyyənlik)”, “phonetical ambiguity (fonetik qeyri-müəyyənlik)” və digər formaları ilə rastlaşırıq. Leksik qeyri-müəyyənlik və yaxud ikimənalılıq nədir? Qeyri-müəyyənlik və ya ikimənalılıq, yaxud da omonimlik deyildikdə nə nəzərdə tutulur? Və nə məqsədlə dildə işlədilir və necə istifadə olunur? Dilə nə dərəcədə təsir edir? İlk olaraq, yuxarıda qeyd edilən suallara cavab axtararaq, leksik qeyri-müəyyənlik anlayışına aydınlıq gətirəcəyik.

Leksik və yaxud semantik qeyri-müəyyənlik (ikimənalılıq və yaxud omonimlik) təbii dil prosesində zəruri problemlərdən biri olub və onun haqqında kifayət qədər material yoxdur. Dilimizdə “ambiguity” sözünün qarşılığı olan qeyri-müəyyənlik bir sıra bir-birindən fərqli məqbul şərtlərə yol açan mənənin qeyri-müəyyənliyidir və yaxud da ikimənalılıqdır yəni onun omonimliyidir [71]. Tarixən, şərait və vəziyyətdən asılı olaraq dildə istifadə olunan sözlərin iki və hətta ikidən daha çox mənaya malik olması bəzi qarışıqlığa, habelə, böyük miqyasda münaqişələrə yol açmışdır. Leksik qeyri-müəyyənlik termini ilə yanaşı, bir sıra ədəbiyyatlarda cümlənin quruluşundan dolayı fərqli bir neçə mənə çalarına yol açması ilə sintaktik qeyri-müəyyənlik; danışq dilində tələffüzünə görə qarışıqlığa səbəb olan, fonoloji qeyri-müəyyənlik (“ice cream” and “I scream”); cümlədə əks olunan söz və ifadə birdən artıq mənə çalarına malik olduğu semantik qeyri-müəyyənlik və bir neçə fərqli növlərə də rast gəlinir. Semantik qeyri-müəyyənlik termini tez-tez omonimlərlə eyniləşdirilir. Bəzi ədəbiyyatlarda, hətta, semantik qeyri-müəyyənlik termini əvəzinə “omonim” termini işlədilir [25]. Sintaktik qeyri-müəyyənlik anlayışını daha da aydın şəkildə anlamaq üçün aşağıda qeyd edilən nümunəyə baxaq:

“He ate the apple on the sofa”- cümləsini ilk dəfə oxuyan və yaxud eşidən şəxs, adamın divanda olan almanı yediğini və yaxud da adamın almanı yeyərkən divanda oturduğu kimi mənələrə yozacaqdır. Bir başqa cümləyə nəzər yetirək: “She loves me

more than you”-“ O, mənı səndən daha çox sevır”. Qeyd etdiyimiz cümlə qeyri-müəyyənlik təşkil edir. Bu cümləni eşidən ana dili ingilis dil olmayan şəxs onun bir mənasını, yəni, yuxarıda qeyd etdiyimiz mənanı anlayacaqdır. Halbuki ingilis dili daşıyıcısı bu cür cümlənin iki cür şərhini verəcəkdir: “She loves me more than she loves you” –“ O, mənı səndən daha çox sevır” və “She loves me more than you love me”- Onun mənə olan sevgisi sənın mənə olan sevgindən daha çoxdur. Göründüyü kimi, qeyd olunan cümlələr iki cür anlaşıla bilər, hətta ikidən artıq mənə çalarlı cümlə strukturlarına rast gəlmək mümkündür. Bu baxımdan, bu qəbilədən olan cümlələr sintaktik cəhətdən qeyri-müəyyən hesab edilir.

Qeyri-müəyyənlik məsələsi iki perspektivdən: leksik anlamların ortaya çıxdığı kontekst və ilk baxışdan aydın olmayan sözün mənə çalarlarının aktivləşdirilməsi yolu ilə təhlil edilib aşkara çıxardılır. Beləki, qeyri-müəyyənlik halı kontekst və hər hansı bir sözün mənə çalarlarının fəallaşdırılması yolu ilə açıqlığa qovuşur. Leksik qeyri-müəyyənlik anlayışını aydınlatmaq üçün dəqiq həll yolu mövcud deyildir, eyni zamanda da, qeyri-müəyyən sözlərin aktivləşdirilməsindən ötrü kontekstin rolu barədə geniş miqyaslı müzakirələr aparılmışdır. Lakin həmin araşdırmalar göstərir ki, praktikada, sözün malik olduğu və eyni zamanda da, əlaqəli olduğu mənanı müəyyənləşdirmək mürəkkəb məsələdir. Buradan da aydın olur ki, bir söz bir neçə fərqli mənə çalarlarına malik ola bilər və bu fərqlilik kontekstin köməyi ilə aradan götürülə bilər [25].

Bəzi ədəbiyyatlarda leksik qeyri-müəyyənliyə fərqli şəkildə, yəni: bir cümlə daxilində bir sözün birdən çox mənə çalarına malik ola bilməsinə çox zaman bir yazı xətası kimi tərifi verilir. Semantik qeyri-müəyyənlik kimi adlanan bu problem danışan şəxsin məqsədinin anlaşılmasına səbəb olur, o cümlədən də, oxucunu çaşqınlığa vadar edir. Leksik qeyri-müəyyənlik bəzi hallarda məqsədli şəkildə yaradılır. Ələlxüsus da, ədəbiyyat sahəsində çalışan müəlliflər qeyri-müəyyənlik halın bir sıra üstünlüklərindən faydalanmağa çalışıblar. Bu hal xüsusilə, cinas sözlərin yaradılmasında müşahidə olunur.

Cinas sözlər: omofon (a,b), omoqraf (c), mürəkəb cinas sözlər (d), o cümlədən də vizual və digər qruplara ayrıla bilər. Vizual cinas sözlər dedikdə isə, rəsimli, şəkilli yazılar, o cümlədən yazılı dil əvəzinə istifadə olunan və müəyyən bilikləri ehtiva edən rəsmləri özündə əks etdirən yazılar başa düşülür. Vizual cinas sözlər xüsusilə emblemalarda, loqolarda, fərqləndirmə nişanələrində və həmçinin də, digər qrafik simvollarla öz əksini tapır [76]. Cinas sözlər qrupuna daxil olan növləri daha aydın şəkildə dərk etmək üçün, aşağıda qeyd olunan nümunələrə nəzər yetirmək lazımdır:

a) Why do we still have troops in Germany? Answer: To keep the Russians in Czech—qeyd olunan cümlə cinasın omofon qrupuna daxildir. Göründüyü kimi, burada Czech sözü səslənməsi etibarlı ilə ikiləmə yol açır. Cümləni eşidən şəxs onun dəqiq şərhini vermək iqtidarında olmayacaqdır. Çünki “check və “Czech” ifadələri omofon qrupuna daxildir, daha aydın desək, hər iki söz eyni cür tələffüz olunub fərqli mənə çalarına malikdir. Bu baxımdan hər iki sözün hansı anlamda işlənməsi mürəkkəb məsələyə çevrilir. Belə olan halda, konteksti bilmək oxucunu ikiləmədən xilas edəcəkdir.

b) You promised to tell me your history, you know,' said Alice, 'and why it is you hate—C and D,' she added in a whisper, half afraid that it would be offended again.

'Mine is a long and a sad *tale*!' said the Mouse, turning to Alice, and sighing. 'It is a long *tail*, certainly,' said Alice, looking down with wonder at the Mouse's tail; 'but why do you call it sad?' And she kept on puzzling about it while the Mouse was speaking, so that her idea of the tale was something like this [55:19]: - sözügedən cümlə nitqdə birmənalı səslənmir. Çünki “*tale*”(tale, bəxt) ifadəsini Alis “*tile*” (quyruq) kimi anlayır. Bu hal cümlənin yazılışında deyil də, səsləndirilməsində qarışıqlığa səbəb olur. Lewis Carroll-un əsərindən götürülən cümlədə verilən tale və tile sözü, yuxarıda qeyd edilən nümunədəki kimi omofon sözlər hesab edilir.

c) “They seemed to think the opportunity lost, if they failed to point the conversation to me, every now and then, and stick the point into me” [59].

Kursivdə verilmiş hər iki söz omoqraf sözlər cütünü təşkil edir, yəni yazılışı və deyilişi eyni olmasına baxmayaraq, mənə çalarına görə bir-birindən tamamilə fərqlənir.

Birinci kursivdəki “point”-in dilimizdəki qarşılığı istiqamət, ikinci kursivdə verilmiş “point”-in qarşılığı isə fikir, ideyadır.

d) He can eat the *sand which* is there. But what brought the *sandwiches* there? - Mürəkkəb cinas sözlər iki və daha artıq cinas sözlər qrupunu özündə birləşdirən konsepsiyadır. Beləki sözügedən sözləri bir-birindən ayıraraq istifadə etmək düzgün olmazdı, çünki bu cür hal cümlənin mənasına təsir edəcəkdir. Qeyd edilən nümunəyə diqqət etsək görürük ki, *sand which is there/sandwiches there* cinas söz qrupu kimi istifadə olunub, və həmin sözlər hər biri ayrı-ayrı cümlələrdə istifadə olunubdur.

Ümumiyyətlə, metaforaların, analogiyaların istifadəsində qeyri-müəyyən sözlərin geniş şəkildə istifadə olunması müşahidə olunur. Bununla yanaşı yumorun bəzi sahələrində, o cümlədən ironiya, satira növləri qeyri-müəyyənlik halı ilə bağlıdır. Beləki, leksik qeyri-müəyyənlik halı praktik cəhətdən anlamaq üçün aşağıda verilən nümunələrə nəzər yetirək:

“I saw bats” cümləsini eşidən oxucu ilk olaraq müəllifin niyyətini anlamaqda çətinlik çəkəcəkdir və onun ağına ilk olaraq, “bat” sözünün müxtəlif məna variantları gələcəkdir. Həmin variantları nəzərdən keçirək. Belə ki, bu sadə cümlə özündə iki fərqli məna çalarını birləşdirir. Haqqında danışılan cümləni eşidən dinləyici (oxucu) onu aşağıdakı şəkildə interpretasiya edəcəkdir:

- I saw bats (baseball bats) - Beysbol üçün nəzərdə tutulan dəyənəkləri gördüm.
- I saw bats (nocturnal flying mammals)- Yarasa gördüm

Buradan belə bir nəticəyə gəlirik ki, “bat” sözü omonimlər qrupuna daxildir. Sözügedən cümlədə konteksti bilmədən iki variantdan birini seçmək imkan xaricindədir. Kontekst aydın olduğu təqdirdə, yuxarıda verilən variantlardan biri seçilir. Və məna çalarının seçimi oxucuya buraxılır.

İngilis dilindəki mövcud olan “bank” sözünə nəzər yetirək:

bank-edge of river-sahil

bank-financial institution-bank

Göründüyü kimi, bank sözü fərqli mənə çalarlarına malikdir. "I buried \$100 in the bank" [71] cümləyə vizual olaraq nəzər yetirən və yaxud da dinləyən hər hansı bir şəxs, təbii olaraq, haqqında danışılan şəxsin əlinə bel alıb, pulu yerə basdırmasını düşünməyəcəkdir. Cümlənin yer aldığı kontekst ona düzgün variantı seçməyə imkan yaradacaqdır. Lakin, kontekstin bəzən qeyri-müəyyən sözü açmağa kömək etmədiyi hallara da rast gəlinir. Növbəti misala "spring" sözünə baxaq:

spring-a small stream of water-bulaq

spring-the act or an instance of jumping or leaping-sıçrama, tullanma

spring-the season of year-yaz fəslə

Qeyd edilənlərdən göründüyü kimi, spring sözü bir-brindən fərqli mənə çalarlarına sahibdir. Belə ki, "I admired the spring" ifadəsini işlətdikdə "spring" sözünün bir neçə mənə variantları ağılımıza gələ bilər.

-I admire the spring (the season of year)–Bahar fəslinin vurğunuyam.

-I admire the spring (a small stream of water)–Bulaq suyunun məftunuyam.

-Then the sheep-face melted into the figure of a Eurasian soldier who seemed to be advancing, huge and terrible, his sub-machine gun roaring, and seeming to *spring* out of the surface of the screen, so that some of the people in the front row actually flinched backwards in their seats [68:21]-*Spring*-cümlədə artıq sıçramaq mənasında işlənmişdir.

Şübhəsiz mənə çalarları arasındakı fərqi yalnız kontekst və situasiyadan anlamaq mümkündür. Beləki, qeyd edəcəyimiz nümunələrə nəzər yetirərək bunu daha aydın şəkildə, anlamaq bilərik:

-He wished to gain a reputation for having artistic tastes [70].

-He starts enjoying the taste of it and in his hunger he keeps licking [61].

Yuxarıda göstərdiyimiz nümunələrdəki "taste" sözünə diqqət yetirsək görərik ki, kontekstə müvafiq olaraq, taste sözünün ilk cümlədəki qarşılığı azərbaycan dilinə "meyil", ikinci cümlədəki qarşılığı isə "dad"-dır. Bir sözlə, əvvəldə qeyd etdiyimiz misallardan da göründüyü kimi, bir sözün iki və hətta ikidən daha artıq mənə çalarları

mövcuddür və müəllifin niyyətini əks etdirən variantın seçilməsi isə kontekst və sözün işləndiyi situasiyadan asılıdır.

Psixolinqvist tədqiqatçıları maraqlandıran vacib məsələlərdən biri, oxucu və yaxud dinləyicilərin linqvistik qeyri-müəyyənlik məsələsini necə açıqlığa qovuşdurmaqdan ibarətdir. Leksik qeyri-müəyyənlik üzrə aparılan tədqiqatlar oxucu və dinləyicinin çox mənalı sözləri kontekst ampulasından təyin etmək cəhdləri üzrə fokuslanmışdır. Leksik qeyri-müəyyənlik sözün bütün tipləri və dərəcələrini təşkil edən təbii dilləri əhatə edir. Daha aydın desək, ikimənalı sözlərin alternativ anlamlarının bəzi hallarda yazılışı və tələffüzü üst-üst düşə və yaxud da, eyni yazılsa da fərqli tələffüz oluna bilər [26]. Misallara diqqət yetirsək fərqi daha aydın şəkildə görə bilərik:

a) Rose ₁ (rəuz)- a flower\gül	rose ₂ (rəuz)- (past tense of rise.)-qalxmaq
b) Bow ₁ (bou)-ox, kaman	bow ₂ (baw)-təzim
c) lead ₁ (li:d)-aparmaq, rəhbərlik etmək	lead ₂ (led)-qurğuşun
d) desert ₁ (dī-zə:rt')-tərk etmək	desert ₂ ('dezət)-səhra

Leksik qeyri-müəyyənlik mənadan asılı olaraq, iki: omonim və çoxmənalı sözlər qrupuna bölünə bilər. The bark of dog (itin hürməsi) ifadəsi the bark of tree (ağacın qabığı) ifadəsinin əksi kimi “bark” sözü burada iki fərqli mənə çalarlarında (hürmə, qabıq) işlənməklə omonimlik təşkil edir.

Bark-the hursh sound uttered by a dog-itin hürməsi

Bark-the protective outer covering of the trunk, branches-ağacın qabığı

Eyni leksik mənə ilə bağlı bir-birinə yaxın müxtəlif mənaları bildirən sözə isə çoxmənalı söz deyilir. Çoxmənalılıq yaradan sözlər həmişə eyni nitq hissəsinə aid olur. Çoxmənalılıq hadisəsi iki və daha artıq yaxın mənalı söz və söz qrupları arasında mövcud olur. Çoxmənalılıq hadisəsi tez-tez omonim söz qrupları ilə qarışdırılır. Reallıq budur ki, omonim və çoxmənalı sözlər bir-biri ilə əlaqəlidir. Ancaq eyni formaya malik olub fərqli mənə çalarlarında cəmləşən sözlərə isə omonimlər deyilir. Qeyri-müəyyənlik üzərində aparılan müzakirələr və həmin söz mənalarının aktivləşdirilməsini nəzərə alaraq, iki variant irəli sürülür:

-Qavrama prosesi interaktiv olduğundan, müvafiq söz mənalarının seçilməsi

-Qavrama prosesi müstəqil olduğundan, bütün leksik informasiyalar qəbul edildikdən sonra, məqbul söz mənalarının seçilməsi [25:4].

İllərdir ki, öz hökmünü qoruyan nəzəriyyədə qeyd edilib ki, leksik qeyri-müəyyənliyi ayırd etmək cəhdinə müəyyən kontekstlərdə belə, dil daşıyıcıların qeyri-müəyyən sözlərin bir çox mənalarının aktivləşdirilməsi təsir edir. Sviney özü bu sahədə tədqiqat aparmışdır və yerli linqvistik kontekstin nəzərdə tutulan kontekstdəki qeyri-müəyyən sözün müvafiq mənasının ayırd edilməsinə maneə törədib-törətmədiyini, eyni zamanda da, qeyri-müəyyən sözün məna çalarlarının aktivləşdirilib-aktivləşdirilmədiyini tədqiq etmək məsələsi onun əsas hədəfinə çevrilmişdir. Sözügedən testi yoxlamaq üçün o, tədqiqatında çarpaz modeldən istifadə etmişdir [32], [35].

Leksik qeyri-müəyyənlik məsələsinin tədqiqi ilə məşğul olan tədqiqatçılar Svineyin çarpaz modelindən istifadə edirlər. Sözlərin qeyri-müəyyənliyi üzrə kontekstin təsirini yoxlamaq üçün bir neçə fərqli nümunələr istifadə edilmişdir. Həmin nümunələrə: 1)fonem dinləməsi;2)söz dinləməsi;3)cümlənin qərarlaşdırılması;4)sürətli şəkildə növbələşən;5)vizual təqdimat və digərləri daxildir [25:7].

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, yuxarıda adını çəkdiyimiz nümunələr içərisindən geniş miqyasda istifadə olunan fonem və söz dinlənməsi hesab edilir. Həyata keçirilən çoxsaylı tədqiqatlardan əldə edilən məlumatlara görə, məlum olmuşdur ki, vizual hədəflər qeyri-müəyyən sözdən sonra təqdim edildiyi halda, qeyri-müəyyən sözün alternativ mənalarının açılmasını asanlaşdıracaqdır. Halbuki, hədəf göstərilməsi müəyyən dərəcədə yubadıldığı təqdirdə, yalnız məzmunu müvafiq məna ilə bağlı hədəfin təyini edilməsi asanlaşa bilər. Həmçinin kontekstin əməl gücünü azalda biləcək hal da müşahidə oluna bilər. Belə olan halda, kontekstdə ikimənalılığa meyl yaranır, yəni cümlə bir məna ilə məhdudlaşmır [23].

Ümumiyyətlə, bütün söz və ifadələr kontekstlə əks olunmadığı təqdirdə qeyri-müəyyən formaya malik olurlar. Bununla belə, kontekst demək olar ki, qeyri-müəyyənlik halının bütün formalarını aradan qaldırır. Bir halda ki, müəllif məqsədli

şəkildə sözün qeyri-müəyyən halının üstünlüklərindən faydalanmadığı təqdirdə, qeyd etdiyimiz fakt keçərli olar. Yuxarıda qeyd edilənlərə nəzərən, vurğulaya bilərik ki, dilin zənginliyi həmin dilin tərkibindəki söz və ifadələrin nə qədər rəngarəng mənə çalarlarına, daha dəqiq desək, həmin sözlərin nə dərəcədə qeyri-müəyyənliyə, ikimənəliyə, o cümlədən də, omonimliyə sahib olması ilə ölçülür. Nəticə olaraq qeyd edək ki, Cəkobun təbirincə desək, qeyri-müəyyənlik dilin universal mülkiyyəti hesab edilir [23]. Bu mülkiyyətin faydalarından bəhrələnən dil daşıyıcıların dili, nitqi ələlxüsus da ədəbiyyatı və eləcə də poeziyası zəngin hesab olunur.

1.2. Omonimlərin təsnifatı

Məlum olduğu kimi, dil sabit deyildir, dili təşkil edən fonemlər, morfemlər, sözdüzəldici şəkilçilər, konstruksiyalar, eləcə də, qrammatik elementlər mütəmadi olaraq, dəyişikliyə məruz qalır [18:121].

Bir sözün birdən artıq mənaya malik olması heç də adi hal deyildir. Hətta bir söz tamamilə fərqli mənə müxtəlifliyinə sahib ola bilər. Dilçilər leksikologiyada mənə çalarlarını müxtəlif qruplar adı altında birləşdirmişdilər. Beləki, müxtəlif mənəli sözlərin mənə çalarlarını təsvir edən mənə tiplərinə omonimlər, antonimlər, və sinonimlər eləcə də, onların yarımşinifləri daxildir.

Ümumiyyətlə, hər bir işarənin bir mənəsi və sözügedən mənələr də, öz növbəsində bir işarə ilə əlaqələndirilir. Təbii dillərdə birin-birə əlaqəsi yerinə yetirilmir. Bir neçə bir-biri ilə əlaqəli mənələr bir nitq hissəsinə aid olub və eyni səs tərkibinə məxsus olarlarsa, çoxmənəli sözlər adlanır. Eyni formada olan və bir-biri ilə mənəyə bağlı olmayan sözlər isə omonim sözlər adlandırılır [11:182].

Buludxan Xəlilov “Leksika” adlı əsərində, çoxmənəlilik anlayışına öz nəzəri-nöqtəyindən açıqlıq gətirmişdir. O, çoxmənəliliyi, sözün əsas mənəsindən əlavə bir neçə mənə çalarlarına malik bir hadisə kimi səciyyələndirirdi. Ümumiyyətlə, əvvəllər sözlər monomsemik xarakterə malik olmuşdurlar, müəyyən dövrdən sonra isə həmin sözlər, bu və ya digər səbəblərdən dolayı çoxmənəliliyə doğru istiqamət almışdılar. Omonimlər

bir-biri ilə əlaqəsi olmayan və mənə əlaqəsini çoxdan itirmiş məfhumları ifadə edən, eyni səs tərkibinə malik sözlərə deyilir [6:163].

Omonimlər, adətən, lüğətlərdə fərqli qeydlər şəklində verilir [40:96-97].

İngilis dilində omonimlərin zənginliyi söz kökləri və onların fonetik bənzərliyindən qaynaqlanır. İngilis dilində ən çox rast gəlinən sözlər çoxmənalı xarakterə malikdir. Zaman keçdikcə çoxmənalı sözlər əsas mənələrindən uzaqlaşır. Bu hal çoxmənalı sözlərin parçalanması kimi şərh olunur [11:188].

Məsələn, *lead* sözünü misal olaraq götürək:

Lead-to show the way to by going in advance-rəhbərlik etmək, yol göstərmək

Lead-a heavy, comparatively soft, malleable, bluish-gray metal-qurğuşun

Lüğətə baxsaq *lead*-in yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi və eləcə də digər fərqli mənə çalarlarına rast gələcik. Və belə bir sual ortaya çıxır, necə ola bilər ki, *lead*-sözü yuxarıda qeyd etdiyimiz mənə müxtəlifliyinə malik olur və həmin söz qrupuna aid ifadələrin mənşəyi hardan gəlib çıxır. İngilis dilində mövcud olan omonimlərin geniş şəkildə inkişafı tək bir səbəblə bağlı olmayıb, bir neçə bir-birindən asılı olan amillərlə əlaqələndirilir. İngilis dilindəki sözlərin əksəriyyətinin təkhecalı xarakterə və analitik quruluşa malik olması bu amillər sırasındadır.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, ingilis dilinin tarix boyu başqa dillərin təsirində olması, omonimlərin yaranmasına şərait yaratmışdır. İ.V.Arnold omonimlərin ərsəyə gəlməsi ilə bağlı bir sıra səbəblər irəli sürmüşdür. Aşağıda qeyd edəcəyimiz İ.V.Arnoldun irəli sürdüyü əsas səbəblər sırasındadır:

1)təsadüfi olaraq, müxtəlif mənşəli iki və üç sözün tələffüzü üst-üstə düşdükdə konvergent səs dəyişim ilə meydana çıxan omonim qrupu

2)müxtəlif mənə çalarlarına malik çoxmənalı sözlərdən yaranan omonimlər [11:188,189].

Hər iki qrupa daxil olan omonimlər söz sonundakı şəkilçilərin düşümü və digər morfoloji proseslərin vasitəsi ilə yaradılır. Çoxmənalı sözlərin hansı kriteriyalara əsaslanaraq parçalanmasını aşkara çıxarıb tapmaq heç də, asan məsələ deyildir. Ümumi

kriteriya sadəcə olaraq, mənə arasında əlaqə olub-olmamasına əsaslanılır. Daha aydın anlamaq üçün bir misala baxaq: *tire₁* və *tire₂* sözlərinin arasında fərqlilik olduğunu qeyd etsək yanlışdır, çünki hər iki söz mənşəyinə görə bir-birindən fərqlənir [11:189].

Tire-to grow fatigued-yorğun

Tire-part of a wheel-şin, təkər

Müəyyənləşdirilmiş linqvistik kriteriya, haqqında danışdığımız sözlər arasındakı fərqlilikləri görməyimizə şərait yaradır. Çoxmənalı sözlərin parçalanması ilə yaranan sözləri müəyyənləşdirmək üçün dəqiq bir üsul mövcud deyildir. Sadəcə olaraq, hisslərimizə və linqvistik təcrübəmizə etibar edərək, həmin sözləri təyin edib müəyyənləşdirə bilərik. Hər hansı bir insanın sözlərə dair etimoloji bilgisi, o cümlədən də, eyni mənşədən yaranan dillər həmin sözləri müəyyənləşdirmək üçün yardımçı ola bilər. Bununla yanaşı, ingilis lüğətində qeyd olunan omonimlərin əksəriyyəti etimoloji cəhətdən bir-birindən fərqlənən sözlər, digər az bir qismi isə çoxmənalı sözlərin parçalanması ilə yaranan sözlər hesab olunur. Bir tərəfdən, söz sonundakı hissəciklərin düşməsi hadisəsi səbəbindən isim və feillər və digər tərəfdən isə konversiya hadisəsi ilə ərsəyə gələn omonimlik təşkil edən sözlər, müasir ingilis dilindəki söz yaradıcılığının ən geniş yayılmış xüsusiyyətlərindən biri hesab edilir [11:188-190].

Bir sıra sözlərin mənşəyi eyni yerdən gəlsə də, müəyyən dövrdən etibarən, həmin sözlər öz mənalarını itirmişdilər. Mütəxəssislər omonimlərin yaranmasının digər bir səbəbi kimi illər, əsrlər ötdükcə insanların sözləri bir-birindən fərqli şəkildə tələffüz etməsi faktı ilə bağlı olmuşdurlar. Bir sözlə, aparılan araşdırmalara əsasən, belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, İngilis dilində omonimlərin sürətli inkişafını aşağıdakı adı çəkilən səbəblərlə əlaqələndirmək olar:

- a) İngilis dilinin təkhecalı xarakterə malik olması
- b) İngilis dilinin analitik xüsusiyyətə malik olması
- c) İngilis dilində müstəqil söz formalarının üstünlüyü
- d) Yüksək inkişaf etmiş çoxmənalılıq

Omonimlər müəyyən xüsusiyyətlərinə müvafiq olaraq, bir neçə növə bölünür. Mənşəyinə görə omonimlər tarixi və etimoloji omonimlər olmaqla, iki qrupa ayrılır. Tarixi omonimlər çoxmənalı sözlərin parçalanmasından yaranan, və sonradan iki və daha artıq müstəqil vahidlərə ayrılan sözlərə deyilir. Məsələn: *bear* və *plant* sözlərinə nəzər yetirək;

*bear*¹-to have tolerance for-həm dözmək, tab gətirmək

*bear*²-any plantigrade mammal of the family-ayı

*plant*¹-any living organism-həm bitki

*plant*²-a factory-zavod

Etimoloji omonimlər isə yazılışı və deyilişi eyni olan müxtəlif mənşəli sözlər hesab edilir [15:32]. Ümumiyyətlə, omonimlərin bir çox bölmələri vardır. Bir sıra mütəxəssislər omonimləri müəyyən təsnifata ayırmışdılar. Bunlara tam omonimlər, omofonlar və omoqraflar daxildir [77]. Hər bir təsnifatın özünə xas üstünlükləri, eyni zamanda da, çatışmazlıqları vardır. Və ən geniş yayılmış və qəbul edilmiş təsnifat İ.V.Arnold tərəfindən verilmişdir. O, omonimləri tam omonimlər və omofon və omoqraf kimi qruplara ayırmışdır [11:184]. Natamam omonimlər omofonlar kimi tələffüzünə və həmçinin omoqraflar kimi yazılışına görə eyni olan sözlərdir [14], [42].

J.Lyons digər dilçilər kimi, omonimləri mütləq və yaxud tam və nataman olmaqla iki yerə bölürdü. O qeyd edir ki, mütləq omonimlər mənə ilə bağlı olmur. Lakin, onların bütün formları tələffüzünə və yazılışına görə eyni olur. Bu eyni formalar grammatik ekvivalentliklər hesab edilir. Grammatik ekvivalentlər eyni söz sinifinə aiddir, eyni sintaktik funksiyaya malikdir və eyni grammatik mühitdə meydana gəlir [28:55]. Məsələn:

*mail*¹ (n)-posted letters and parcels-poçt

*mail*² (n)-armour made of rings or chains-zireh

*lap*¹ (n)-top part of the legs, forming a flat surface when sitting down-qucaq, ağuş

*lap*² (n)-a section of a journey or trip-tur, dövrə

Nataman omonimlər tam omonimlərin bir və yaxud da daha artıq xüsusiyyətlərini yerinə yetirə bilmir. Natamam omonimi tam omonimdən fərqləndirən amil odur ki, onlar arasında fərqlilik özünü formada, tələffüzdə, o cümlədən də, qrammatik ekvivalentliyin olmaması ilə göstərir [82].

*visit*¹ (v)-to see a person or a place for a short time-baş çəkmək, ziyarət etmək

*visit*² (n)-a period of time when sb goes to see a person or a place-səfər, ziyarət

*rung*¹ (n)-a bar that forms a step of the ladder-nərdivanın pələləri

*rung*² (past part. of the verb *ring*)-halqaya almaq, dövrələmək

Professor, A. İ. Smirnitski isə omonimlərin daha detallı təsnifatını vermişdir. Beləki, o, omonimləri tam və natamam olmaqla iki geniş qrupa bölmüşdür [51]. O, eyni nitq hissəsinə aid olub və eyni paradiqmaya malik sözləri tam leksik omonimlər adlandırır. Məsələn:

Porter¹,n.-a weak beer\ pivə növü-qara pivə-Porter²,n.-a man who carries a luggage\hambal

Skip¹,v.-to jump\sıçramaq, hoppanmaq-Skip²,v.-to miss out\ötürmək

Professor, həmçinin natamam omonimləri üç yarımaltqrup fonunda birləşdirmişdir: sadə leksik-qrammatik natamam omonimlər; mürəkkəb leksik-qrammatik natamam omonimlər; natamam leksik omonimlər. Sadə leksik-qrammatik natamam omonimlər nitq hissələrinin eyni kateqoriyasına məxsus sözlərdir. Onların paradiqmaları eyni bir formada olsa belə, heç zaman eyni formada olmurlar. Bunu aşağıda verilən nümunələrdən daha aydın görmək olar [9:134-135]:

To lay, v. (to put, place, or prepare) Lay, v. (past indef. of to lie)

To found, v. (establish) To found, v. (past indef., past part. of to bind)

Mürəkkəb leksik-qrammatik natamam omonimlər paradiqmalarında eyni bir formaya malik və nitq hissələrinin müxtəlif kateqoriyalarında olan sözlərə verilən ad hesab edilir. Aşağıda göstərilən nümunələrə nəzər yetirək:

Rose, n.(any of numerous shrubs or vines of the genus *rosa*)

Rose, v.(past indef. of to rise)

Left, adj.(relating to, directed toward, or located on the left side)

Left, v. (past indef., past part. of to leave)

Maid, n.(a woman servant)

Made, v. (past indef., past part. of to make)

Natamam leksik omonimlər, müvafiq formalarında eyni olan, nitq hissələrinin eyni kateqoriyalarında olan sözlərə şamil olunur. Misallara baxaraq, deyilənləri daha aydın şəkildə anlamaq olar:

To lie (lay, lain), v.   To lie (lied, lied), v.

To can (canned, canned)   Can (could)-an english modal auxiliary verb

Tam omonimlər-bu sinfə daxil olan sözlər yazılışına və deyilişinə görə eyni olub mənaca fərqlənən sözlərə deyilir. Məsələn:

book¹-kitab (a set of written, printed, or blank pages fastened along one side and encased between protective covers),

book² - əvvəlcədən sifariş etmək (reserve);

can¹-bilmək, bacarmaq (used to indicate physical and mental ability) ,

can²-konserv bankası (a usually cylindrical metal container)

Natamam omonimlər- yazılışına görə eyni olub, səslənməsinə və mənasına görə fərqlənən sözlərə, eləcə də səslənməsinə görə eyni olub yazılışına və mənasına görə fərqlənən sözlərə deyilir. Linqvistikada birinci qrup sözlərə omoqraflar, ikinci qrupa daxil olan sözlərə isə omofonlar adı verilmişdir.

O.Muminov “İngilis dilinin Leksikologiyası” adlı əsərində Valter Skatın təsnifatını veribdir [30:81-86].

1. Tələffüzü və yazılışı eyni olan **tam** omonimlər
2. Yazılışı eyni olub, tələffüzünə görə fərqlənən **omoqraflar**
3. Tələffüzü eyni olub, yazılışına görə fərqlənən **omofonlar**

Omofon – (homo=eyni, phone = səs) səslənməsinə görə eyni olub yazılışına və mənasına görə fərqlənən sözlərdir [73]. Omofonlar barəsində nəinki Arnold.V.I., Ginzburg.R.Z., həmçinin də, Bally, Blumfild, Riçter, Smrinitiski və bir sıra mütəxəsislər fikirlər irəli sürmüşdülər. Blumfild müxtəlif dil formalarının omofonluğu məsələsi ilə məşğul olduğu təqdirdə [45], Riçter bir neçə səs ardıcılığının omofonluğu [53], Smirinski dil vahidlərinin omofonluğu barədə şərhlər vermişdilər.

İngilis dilində, omofonlar omonimlərin ən geniş yayılmış növü hesab edilir. Aşağıda omofonların bir neçə nümunəsi verilib:

-Sea [si:]-ocean segment-dəniz

See [si:]-observe with eyes-göz

-None [n^n]-nobody, no one-heç kim

Nun [n^n]-a female member of religious order-rahibə

-Know[nou]-have knowledge-bilik

No[nou]-opposite of no-xeyr, yox

Yul omofonlara bu cür: iki və daha çox müxtəlif formanın eyni tələffüz olduğu bir leksik əlaqə kimi tərif vermişdir [39:106].

İngilis dili fonetik dil hesab olunmur. Bu səbəbdən dolayı, ingilis dilindəki səs və hərflər arasında birbaşa əlaqə mövcud deyildir. Buna görə də, bir-birindən fərqli orfoqrafik quruluşa malik iki söz, eyni cür tələffüz oluna bilər. Bu cür sözlər, qeyd etdiyimiz kimi omofonlar adlanır. Bir çox hallarda, omofonlar oxucunu çaşdırmaq və yaxud çoxsaylı məna çalarları təlqin etməkdən ötrü, eləcə də, cinas sözlər yaratmaq üçün istifadə olunur. Bu səbəbdən dolayı, omofonlarla, əsasən poeziyada, tez-tez rast gəlinir. Beləki aşağıda Venisbard tərəfindən yazılan, “Where the truth’s wind blew” adlı şeir parçasına nəzər yetirək:

Sole owner am I of this sorry soul

Pour out corruption’s slag from every pore

Whole states scrape clean! They leave no gaping hole

Role that I’ve played, loose grip! While back I roll

Or dodge each wave, or with firm grip on oar

Bore through this sea, snout down, just like the boar...[74]

Yuxarıda qeyd edilən şeir parçasına nəzər yetirdikdə görürük ki, altından xətt çəkilmiş sözlər omofon sözlər hesab olunur. Belə ki, seirdə verilən *sole* və *soul*, *pour* və *pore*, *whole* və *hole*, *role* və *roll*, *or* və *oar*, *bore* və *boar* söz cütlükləri eyni səslənsə belə, fərqli mənə çalarlarına malikdir. Sözlərin aşağıda verilən izahlarına baxaraq, omofon anlayışını daha aydın dərk edə bilərik:

Sole [soul]-being the only one; only-tək, yeganə

Soul [soul]-a person's emotional or moral nature-ruh, könül

Pour [pɔ]-to send (liquid, fluid, or anything in loose particles) flowing or falling, as from one container to another or into, over, or on something-tökmək

Pore [pɔ]-a minute opening in a surface, especially the skin or integument of an organism, through which gases, liquids, or microscopic particles can pass-boşluq, məsamə

Whole [houl]-all of; entire-bütöv, tam

Hole [houl]-a hollow place in a solid body or surface-dəlik, deşik

Role [roul]-the proper activity of a person or thing-rol

Roll [roul]-a movement in which someone or something turns or is turned over on itself-gəzmək, diyirlənmək

Or [ɔ]-used to indicate an alternative, usually only before the last term of a series-və ya, yaxud

Oar [ɔ]-a pole with a flat blade, pivoting in an oar lock, used to row or steer a boat through the water-avar

Omoqraf – (Homographs – homo=eyni, graph=yazıram) –yazılışına görə eyni olan, lakin səslənməsinə və mənasına görə fərqlənən sözlərdir [75]. Məsələn:

Bow-to bend at the waist-baş əymək, səcdə qılmaq

Bow-the front of a boat-gəminin başı

Bow-a pair of tied loops-ilmə, ilgək

Number-a numeral-nömrə, ədəd

Number-to count-hesablamaq, saymaq

Wound-an injury-yara,

Wound-turned-sarınmış, dolaqlı

Fine-very good-yaxşı, gözəl

Fine-a sum of money paid to settle a matter-cərimə

Second- 60th of a minute-saniyə

Second-after first-ikinci, növbəti

Compact-closely and firmly united and or packed together; dense-kip, sıx

Compact-brief and to the point; concise-qısa, yığcam

Ball-Any spherical body-top

Ball-a dancing party- rəqs gecəsi

Bass-a deep voice and tone-bəm, bas, yoğun kişi səsi

Bass-a kind of fish-xan balığı

Yuxarıda şəirdə vurğulanmış sözlər eyni yazılısalar belə, fərqli mənə çalarlarına malik olduğundan omoqraf adlanırlar. Omoqraf kimi adlandırdığımız omonim sözlər oxucu və dinləyicinin zövqünü oxşamaq üçün, əsasən də, ədəbiyyat sahəsində, poeziyada şair və yazıçılar tərəfindən geniş şəkildə istifadə edilmişdir və hal-hazırda da bədii ədəbiyyatda bu qəbildən olan sözlərə rast gəlmək olar.

Omonimlərin yuxarıda qeyd olunan siniflərə, yəni tam omonimlər, omofonlar və omoqraflara bölünməsi sözlərin müəyyən xüsuiyyətlərini əks etdirmək üçün kifayət qədər dəqiq deyildir [9:134].

Bir qayda olaraq, omonimlik məfhumu ilə əlaqəli olan bir sıra bənzər konsepsiyaları aşağıda verilən şəkildə ümumiləşdirmək olar.

Ümumiyyətlə, bəzi dilçilər müasir ingilis dilində sözlərin yazılış formalarının, tələffüzü qədər vacib olduğu qənaətinə gəlmişdilər [76]. Belələliklə, bu cür yanaşma onominlərin təsnifatında və təhlilində nəzərə alınmalıdır. Buna görə də, omonimləri

təsnif edərkən, dilçilər üç amilə diqqət yetirirlər. Həmin amillərə daxildir: tələffüz, yazılış və məna meyarları

1.3. Omonimlərin mənbələri

İngilis dilində bir-birindən fərqli mənbələrdən gələn omonimlər mövcuddur. Onlara fonetik dəyişikliklər, alınma sözlər, konversiya hadisəsi, ixtisar hadisəsi, çoxmənalı sözlər, eləcə də səs təqlidi kimi qaynaqlar daxildir. Bundan əlavə, adı çəkilən mənbələrin bir ümumi oxşar cəhəti vardır. Beləki, bütün qeyd olunan hallarda, omonimlər iki və daha artıq sözlərdən formalaşmış inkişaf etmişdir. Və onların bənzərliyi, sırf təsadüfi hal hesab edilir.

Əzizə Hacıyevanın fikirlərinə istinadən omonimlərin mənbələri haqqında aşağıda qeyd edilənləri göstərə bilərik:

a) Fonetik dəyişikliklər-Fonetik dəyişikliklər müəyyən zaman çərçivəsində tarixi dəyişikliklərə uğrayaraq yaranan sözlərdir. Bir zamanlar fərqli tələffüz olunan iki və daha artıq söz, sonralar eyni səslənməyə başlamışdır. Gəlin aşağıda qeyd edilən sözə nəzər yetirək [47]:

knight [knait]   [nait] *night* [nait]

Yuxarıda qeyd olunan sözlər qədim ingilis dili varinatında omonim hesab olunmurdular. Omonim olmamalarına səbəb kimi isə birinci sözün başlanğıcında “k” səsinin tələffüz olunması göstərilirdi. Bu hal müasir formaya düşənəqən davam etdi. *To write* felinin qədim ingilis dili variantı *writan*, nitq hissəsi kimi sifət qrupuna daxil olan *right* sözünün qədim ingilis dil variantı isə *reht*, *riht* olmuşdur [21:171].

b) Alınma sözlər-Omonimlərin digər bir mənbəsi başqa dildən keçən sözlər hesab olunur. Hər hansı bir alınma söz ya yerli, ya da, alınma söz formasında çoxala bilər. Omonimlər qrupunu təşkil edən, *rite* (n) – *to write* (v) – *right* (adj) ikinci və üçüncü sözlər yerli mənşəli, halbuki birinci söz, yəni, *rite* (-lat.ritus) isə latın dilindən alınma sözdür [79].

-Fair-treating people equally without favouritism or discrimination-ədalət-yerli mənşəli

Fair-a gathering of buyers and sellers-yarmarka-fransız mənşəli

Bank-sahil-yerli mənşəli

Bank-maliyyə müəssisəsi-italiyan mənşəli

Match-oyun-a game, a contest of skill, strength-yerli mənşəli

Match-kibrit-a slender of short piece of wood used producing fire-fransız mənşəli

Digər dildən alınan sözlər fonetik dəyişikliklər yolu ilə omonimlik yarada bilirlər. Müasir ingilis dilində rast gəlinən ras (qədim ingilis dili variantı) race (fransız mənşəli söz) omonimlik təşkil edirlər [21:172].

race-(reis) – “running”

race-(reis) – a distinct ethnical stock

c) Konversiya yolu ilə yaranan omonimlər-Omonimlərin dildə təəccübün tapmasının digər bir mənbəyi konversiya prosesidir. Konversiya prosesi bir sözə heç bir şəkilçi artırmadan yeni sözlərin yaradılması prosesidir. Beləliklə, əsas söz və onun digər düzəldilmiş forması eyni morfoloji struktura malik olmasına baxmayaraq, müxtəlif nitq hissələrinə aid olmasına görə bir-biri ilə həmin sözlər omonimlik təşkil edirlər. İngilis dilində konversiya hadisəsinin bu qədər intişar etməsinin səbəbi kimi ingilis dilində morfoloji elementlərin azlığı ilə əlaqələndirilir.

Profesor İ.Simirinski qeyd edirdi ki, ilkin olaraq, sözlər şəkilçilərə görə bir-biri ilə fərqlənirdi, zaman keçdikcə isə həmin söz formaları son hissədəki şəkilçilərin düşməsi ilə omonimlik təşkil etməyə başladılar. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu qəbildən olan omonimlər yazılışı və tələffüz forması eyni olub, fərqli nitq hissələrinə aid olan leksik-qrammatik omonimlər qrupunu təşkil edirlər. Konversiya hadisəsinə daha aydın görmək üçün aşağıda verilən nümunədəki söz cütlüklərinə nəzər yetirək:

ape (noun)-to ape(verb); meymun (isim)-təqlid etmək, meymunluq etmək (feil);

access (noun)- to access- giriş (isim)-girmək, daxil olmaq(feil)

email (noun)- to email(verb)-e-poçt, e-mail (isim)-e-poçt etmək, e-mail etmək(feil)

d) İxtisar yolu ilə yaranan omonimlər-Omonimlər, həmçinin müxtəlif sözlərin qısaldılması yolu ilə inkişaf edə bilər. Söz hissələrinin ixtisarından asılı olaraq, müxtəlif

cür ixtisar halları mövcuddur. İxtisar vasitəsi ilə formalaşan söz formaları ilk (apheresis), son (apocope) və orta (syncope) qruplarına təsnif olunur. Başlanğıc hissəsindən ixtisar edilən sözlər *afersiz* adlanır, misal olaraq cycle sözünə diqqət edək. Adını çəkdiyimiz söz *bicycle* sözünün qısaldılmış formasıdır [21:68-69].

Cycle-dövr,dövrə; Cycle-bicycle-velosiped

Digər bir misal kimi aeroplane sözünün qısaldılması olan *plane* sözünə baxsaq görürük ki, *plane* aşağıdakı məna müxtəlifliyinə malikdir:

Plane-an airplane-təyarə Plane-the plane tree-şam ağacı

Söz sonun qısaldılması ilə yaranan yeni sözlərə isə *apocope* deyilir. Misal kimi fan sözünün işlənmə yerlərinə baxaq:

Fan-an implement for waving lightly to produce a cool current of air-ventilyator

Fan-an enthusiastic admirer of sport or celebrity-azarkeş

Qeyd etdiyimiz söz *fanatic* sözünün qısaldılmış formasıdır. Beləki, *fan* sözü omonimlik yaradaraq, fərqli məna çalarlarına malikdir.

Advertisement sözünün qısaldılması olan ad sözünə lüğətdə baxsaq onun həm elan, reklam həmçinin də, bizim era, isa peyğəmbərdən sonra (miladdan sonra) kimi, mənaları ilə qaşılaraq.

Ad-short for advertisement

Ad-indicating years numbered from the supposed year of the birth of Christ

İxtisarın digər bir növü də yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi sözün orta hərflərinin silinməsi *syncope* adlanır. Bu qrupa daxil olan sözlər əsil mənaları ilə eyni mənaya malik olur və müəyyən bir qrup insanlar tərəfindən istifadə olunur və anlaşılır.

e) Çoxmənalı sözlər-Eyni sözün müxtəlif mənaları bir-birindən uzaqlaşaraq iki fərqli, ayrı hissələrə çevrilir. Məsələn *board* sözünün mənalarına baxaq:

1) Taxta-a long thing piece of wood;2) Yemək-food served at the table;3) İclas-officials who direct some activity

Göründüyü kimi yuxarıda qeyd olunan üç söz arasında mənaca bənzərlik nəzərə çarpmır. Board sözünün yemək (meals) və iclas (an official group of persons) məna

çaları table (masa) sözünün mənasının inkişafı ilə əlaqələndirilir: yeməyin masaya servis edilməsi, məsul rəsmi şəxslərin dəyirmi masa arxasında müzakirələr aparması. Burdan belə bir nəticə hasil olur ki hər iki söz masa ilə əlaqəliliyi vardır.

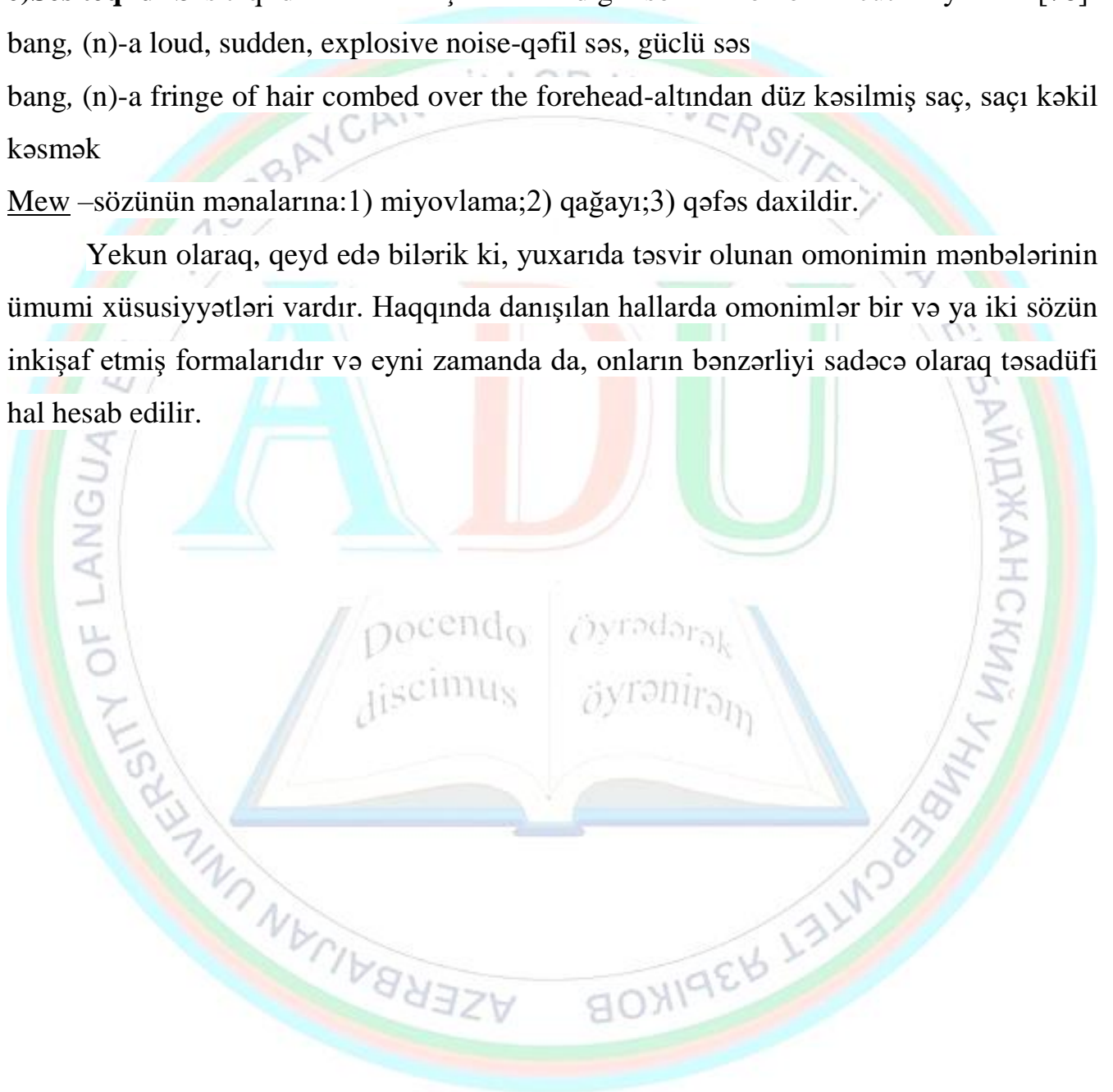
ə) **Səs təqlidi**-Səs təqlidi ilə formalaşan sözlər digər sözlərlə omonim cütləri yaradır [78].

bang, (n)-a loud, sudden, explosive noise-qəfil səs, güclü səs

bang, (n)-a fringe of hair combed over the forehead-altından düz kəsilmiş saç, saçı kəkil kəsmək

Mew –sözünün mənalarna:1) miyovlama;2) qağayı;3) qəfəs daxildir.

Yekun olaraq, qeyd edə bilərik ki, yuxarıda təsvir olunan omonimin mənbələrinin ümumi xüsusiyyətləri vardır. Haqqında danışılan hallarda omonimlər bir və ya iki sözün inkişaf etmiş formalarıdır və eyni zamanda da, onların bənzərliyi sadəcə olaraq təsadüfi hal hesab edilir.

II FƏSİL

Qrammatik omonimlərin funksional-semantik xüsusiyyətləri

Əvvəlki fəsildə bir sıra ədəbiyyatlarda müxtəlif dilçilər tərəfindən verilən omonimlərin təsnifatı ilə tanış olduq. İ.V. Arnold və digər dilçilər tərəfindən irəli sürülən omonimlərin omofon, omoqraf və tam omonimlərə ayrılmasına görə təsnifatı ilə yanaşı, omonimlərin fərqli bir təsnifatı da verilmişdir. Həmin təsnifatda əsas meyar omonimlərin ifadə etdikləri mənalar hesab edilirdi. Məna meyarına görə, omonimlərin təsnifatının verilməsində əsas səbəb isə, digər təsnifatlarının omonimlərin ətraflı şəkildə xüsusiyyətlərini əhatə etməməsi ilə əlaqələndirilirdi. Beləliklə, mənasına görə, omonimlər üç qrupa: leksik, leksik-qrammatik və qrammatik omonimlər qrupuna bölünür. Bununla yanaşı, bəzi ədəbiyyatlarda omonimlərin mənasına görə qruplaşdırılması fərqli şəkildə şərh olunmuşdur. Ümumiyyətlə, omonimlərin təsnifi məsələsi fikir ayrılıqlarına yol açmışdır.

Antrushina G.B. kitabının omonimlərə həsr etdiyi bölməsində, Simirinskinin təsnifatını veribdir. Bu təsnifatda, o, omonimləri tam və natamam olmaqla iki qrupa ayırır. Natamam omonimləri də öz növbəsində, sadə leksik-qrammatik, mürəkkəb leksik-qrammatik və natamam leksik omonimlər olmaq etibarilə üç qrupa bölünməsi qeyd edilmişdir [9:134-135].

Bəzi ədəbiyyatlarda omonimlər leksik və leksik-qrammatik olmaqla, iki qrupa ayrılır. Qrammatik omonimlər isə bu qrupa daxil edilmir. Qrammatik omonimlər müstəqil bir qrup təşkil etməyərək, leksik-qrammatik omonimlər sırasına daxil edilirdi.

M.Orembovskaya isə öz növbəsində omonimləri, leksik və leksik-qrammatik olmaqla, iki fərqli qrupa bölmüşdür [33:42].

Lakin müəyyən müddətdən sonra, mənasına görə omonimləri qruplaşdırarkən, artıq qrammatik omonimlər də müstəqil bir qrupu təmsil edərək, bu təsnifata daxil edildi. Bununla yanaşı, qrammatikada qrammatik omonimlər qarışıq bir o qədər də ziddiyətli məsələ kimi şərh edilir.

2.1. Omonimlərin növləri

Məna kateqorsiyasına görə, A.İ.Smirnitski omonimləri leksik, leksik-qrammatik və qrammatik omonimlər olmaqla üç qrupa ayırır. Bundan əlavə, O, leksik-qrammatik omonimləri sadə və mürəkkəb olmaqla iki fərqli qrupa bölüb.

Leksik omonimlər: söz formalarının qrammatik mənaları, o cümlədən də, nitq hissələri üst-üst düşüb, ancaq, leksik mənalarına görə fərqlənən sözlər leksik omonimlər adlanır. Beləki, leksik omonimlər, eyni bir nitq hissəsinə aid, tələffüzü eyni, lakin yazılışı fərqli olan sözlər arasında da mövcud olur. Leksik omonim hesab edilən sözlər arasında semantik əlaqə mövcud olmur [21:169]. Aşağıda verilən nümunələrə nəzər yetirərək, bunu daha aydın görə bilərik.

Case¹-occurrence-hadisə, əhvalat

Case²-box-qutu

Nümunədən də, qeyd edildiyi kimi, *case* sözü fərqli məna çalarlarına malik olsa belə, həm, eyni nitq hissəsinə aid olur, həmçinin də, eyni qrammatik formaya malikdir. Göründüyü kimi, qutu (case²) və hadisə (case¹) arasında heç bir semantik bağlılıq mövcud deyildir. Beləki, *case* (Common case, singular), *cases* (Common case plural), *case's* (Possesive case, singular), *cases'* (Possesive case, plural) oxşar qrammatik formalarda əks olunurlar.

Spring¹-season-yaz fəsilə

Spring²-place where water comes from-bulaq

Case sözü haqqında qeyd etdiyimiz fikirlər eyni ilə *spring* sözü üçün də keçərlidir. Beləki, *spring* sözü; *spring* (Common case, singular), *springs* (Common case plural), *spring's* (Possesive case, singular), *springs'* (Possesive case, plural) eyni qrammatik formalara malikdir.

Hare(n)-similar to rabbits-dovşan

Hair(n)-a covering for the body-saç

Ear(n)-the organ of hearing-qulaq

Ear(n)-part of cereal plant-sünbül

Light(adj)-bright-işıqlı

Light(adj)-not heavy-yüngül

Seal(n)-part of mammals-dəniz heyvanı

Seal(n)-a stamp-möhür

Piece(n)-a portion-hissə, bir parça

Peace(n)-theabsence of war-sülh

Leksik omonimlər tam və natamam olmaqla iki yerə ayrılır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz nümunələr tam leksik omonimlər hesab edilir. Tam leksik omonimlərin, qrammatik cəhətdən formaları arasında bənzərlik olur [76]. Məsələn:

light-not dark in color-işıqlı

light-not heavy-yüngül

lighter

lighter

lightest

lightest

Aşağıda qeyd edəcəyimiz sözlər isə natamam leksik omonimlər sayılır:

Lie-to tell lies-yalan demək

Lie-occupy a horizontal position-uzanmaq

Qeyd edilən sözlərin bəzi qrammatik formaları üst-üstə düşür: Simple İnfinitive, Present İndefinite, Participle I. Buna görə də həmin sözlər natamam leksik omonim cütlükləri hesab edilir.

Lie (uzanmaq)-lie (yalan demək)

Lies (uzanır)-lies (yalan deyir)

Lying (uzanan)-lying (yalan deyən)

A.R.Singh göstərir ki, leksik omonimlər bir qayda olaraq, lüğətlərdə bir qeyd, yəni bir ad altında verilir [36]. Məsələn:

Trunk-part of an elephant and a storage chest\ the main stem of a tree\the body of human-xortum\gövde\bədən

Leksik-qrammatik omonimlər: Bu cür omonim cütlükləri həm leksik, həmçinin də, qrammatik mənalarına görə bir-birindən fərqlənirlər. Leksik-qrammatik omonimlərin arasında leksik əlaqə mövcud deyildir. Onlar, sadəcə olaraq, həm eyni həm də fərqli bir

nitq hissəsinə aid olurlar. Bir sözlə, leksik qrammatik omonimlər təsadüfi olaraq, tələffüzünə görə üst-üstə düşən müxtəlif sözlərin fərqli qrammatik formalarını əks etdirən sözlər hesab edilir.

Leksik qrammatik qrupa daxil olan sözlər nəinki leksik məna çalarlarına görə, habelə, qrammatik paradıqlarına, yəni, söz formalarına müvafiq olaraq, fərqlənirlər. Spring¹ sözünün paradıqlarına daxildir:

spring, springs, spring's, springs'

Spring³ –in paradıqları spring¹/spring²-dən fərqli olaraq aşağıdakı formalara malikdir: springs, sprang, sprung, springing

Göründüyü kimi, spring¹ (Common Case singular), spring³ (Infinitive), spring¹ (Common Case plural) və həmçinin, spring³ (Present Indefinite III singular) eyni tələffüz formalarına malik olmalarına baxmayaraq, həm qrammatik, həmçinin də, leksik məna çalarlarına görə bir-birindən tamamilə fərqlənirlər.

Həm leksik, həm də qrammatik semantik komponentlər eyni söz sinfinə aid sözlərdən fərqlənə bilər. Bu cür nümunələr aşağıdakılardır:

found¹ (Infinitive)-to establish or set up-əsasını qoymaq

found² (Past Indef. or Past Part. of 'find')-to discover by searching-tapmaq

lay¹ (Infinitive)-to put in low or horizontal position-uzanmaq

lay² (Past Indef. of 'lie')-to present false information-yalan söyləmək

Blue-one type of color-mavi

Blew (past tense of blow)-əsdı

Rose-flower-qızılgül

Rose-(past indefinite of to rise)-qalxdı

Nose-the part of human face-burun

(He) knows-to perceive, recognize-bilir

Scent-odor-iy, qoxu

(He) Sent (past tense and past participle of the verb send)-göndərdi

Fell-cut-ağac kəsmək

(He)Fell-cause to fall-yıxıldı

(He) chews-to bite and grind with teeth-çeynəmək

Choose-select-seçmək

Grammatik omonimlər: bir və yaxud eyni bir sözün müxtəlif formaları qrammatik omonimlər hesab edilir. Beləki, qrammatik omonimlər üçün xarakterik xüsusiyyət, omonim söz formalarının yalnız qrammatik mənada fərqlənməsi hesab edilir. İngilis dilində qrammatik omonimlər daha çox, Past Indefinite və Past Participle arasında müşahidə olunur [76]:

asked/asked (Past Indefinite/Past Participle),

listened/listened (Past Indefinite/Past Participle),

thought/thought (Past Indefinite/Past Participle),

taught/taught (Past Indefinite/Past Participle),

worked/worked (Past Indefinite/Past Participle),

dressed/dressed (Past Indefinite/Past Participle),

Qrammatik omonimlik halına, həmçinin ismin adlıq halının cəm forması ilə ismin yiyəlik halının təkinin tələffüz formaları arasında rast gəlinir.

sister's/ sisters (Possesive case, singular) /(Common case plural),

mother's/ mothers (Possesive case, singular) /(Common case plural),

father's/fathers (Possesive case, singular) /(Common case plural),

brother's/brothers (Possesive case, singular) /(Common case plural).

Qrammatik omonimlər müxtəlif nitq hissələrinə aid olan, lakin yazılışına və tələffüzünə görə eyni olan sözlər arasında müşahidə olunur.

Just (adv)-indicə, yenicə, bu saat

Just (particle)-məhz

Just (adj)-ədalətli, insafli, düz

That (adv)-o qədər, elə, o dərəcədə

That (dem.pr. /relative pr.)-o, bu/hansı ki

That (conj)-ki

Qrammatik omonimlər leksik omonimlərdən fərqli olaraq, lüğətlərdə fərqli ad başlığı altında qeyd edilir. Bu kimi hallarda, sözlər müxtəlif paradıqmalara və eləcə də, fərqli struktur elementlərinə malik olsalar belə, qəbul edilmiş eyni formaları olur. İsim, feil, sifət olaraq meydana gələn leksik vahidlər və yaxud da təsirli və təsirsiz feillər bu cür omonimlərə nümunə ola bilər [76]. Məsələn:

Cut¹ (v)-kəsmək

Cut² (n)-kəsik

Cut³(adj)-kəsilmiş

2.2. Qrammatik omonimlər

Xanbutayeva L. qeyd edir ki, “Söz bir nitq hissəsindən digərinə keçdikdə öz fonetik formasını olduğu kimi saxlasa da, leksik, yaxud qrammatik mənalarını ya saxlayır, ya da itirir. Söz bir nitq hissəsindən digərinə həm müəyyən qrammatik əlamətlər vasitəsilə, həm də heç bir qrammatik göstərici olmadan keçə bilər. Formal göstəricisi olmayan sözün hansı nitq hissəsinə aid olmasını leksik və qrammatik mənalarına, eləcə də sintaktik funksiyalarına görə müəyyənləşdirmək olur [4:3]”.

Qeyd etdiyimiz kimi omonimlər mənasına görə üç qrupa ayrılır:

Leksik omonimlər

Leksik-qrammatik omonimlər

Qrammatik omonimlər

Qrammatik omonilərin xüsusiyyətlərini aşağıda verilənlər şəklində qruplaşdırmaq olar:

1. eyni fonetik quruluşa malik olurlar
2. eyni qrafik formaya malik olurlar
3. müxtəlif nitq hissələrinə aid olurlar

Qrammatik omonimləri nitq hissələri meyarına görə, aşağıda göstərilmiş şəkildə təsnif etmək olar:

1. Adverbs-Prepositions-Conjunction\ Zərflər-sözönlər-Bağlayıcılar
2. Preposition-Postpositions\ Sözönlər-Qoşmalar

3.Adverbs-Modal words\ Zərflər-Modal sözlər

4.Adverbs-Interjections\ Zərflər-Nidalar

5.Adverbs-Particles\ Zərflər-Ədatlar

6.Nouns-Verbs\ Isimlər-Feillər

7.Verbs-Interjections\ Feillər-Nidalar

8.Adjectives-Adverbs\ Sifətlər-Zərflər

9.Pronouns-Conjunctions \ Əvəzlilər-Bağlayıcılar

Nitqimizdə istifadə olunan qrammatik omonimlərin hansı nitq hissəsinə aid olduğunu bilmək o qədər də mürəkkəb məsələ deyildir. Beləki, onların hansı nitq hissəsinə aid olmasına, bəzən kontekstin özü mənanın açıqlığa qovuşmasına şərait yaradır. Bəzi hallarda isə, həmin sözlərin sinonimini verməklə aydınlaşdırmaq olar. Ümumiyyətlə, omonim sözlər cümlədəki mənasına, sintaktik funksiyasına və ya pozisiyasına görə fərqləndirilməlidir [31:269]. V.Vinoqradoy bir sözün fərqli bir nitq hissələrinin funksiyalarını daşması halını omonimlik hadisəsi hesab etmirdir. O qeyd edirdi ki, bu cür hal, yəni hər hansısa bir sözün bir nitq hissəsindən digərinə keçidi müvəqəti haldır [46:17].

O.Yespersenə qrammatik omonim hesab edilən sözlərə müxtəlif vəziyyətlərdə işlənən eyni sözlər kimi şərh verir [24:97].

Bundan əlavə, leksik omonimlər leksikologiyada araşdırılıb, öyrənilməyi halda, qrammatik omonimlər isə, xüsusilə qrammatikda tədqiq olunur və tədris olunur.

Qrammatik omonimlər söz və morfem (affiks) omonimlər qrupuna bölünür [4:5]. Tədqiqat işində əsasən omonimlərin söz formalarına diqqət yetirilmişdir.

Nitq hissələri arasındakı mövcud olan müasir ingilis dilində daha çox istifadə olunan qrammatik omonimlik xüsusiyyətlərinə, köməkçi nitq hissələri arasındakı və əsas nitq hissələri həmçinin də, köməkçi nitq hissələri ilə əsas nitq hissələri arasındakı bənzərlik ampulasından baxılacaqdır. Ümumiyyətlə, belə bir fikir də mövcuddur ki, köməkçi nitq hissələri əsas nitq hissələrindən törəyib, inkişaf etmişdi. Bu amili nəzərə

alaraq, qeyd edə bilərik ki, köməkçi nitq hissəsi qrupuna aid edilənlər, əsas nitq hissəsinə daxil edilən sözlərlə qarışdırılıb, səhv salınır.

Köməkçi nitq hissələri nitqimizdə mühüm yer tutur. Onlar istər sözlər, və yaxud da söz birləşmələri, istərsə də cümlələr arasında əlaqə qursa da belə, müstəqil sintaktik funksiya daşımır. Beləki, köməkçi nitq hissəsinə daxil olan vahidlər əlaqədə olduğu və yaxud da qoşulduğu sözlərlə birgə işlənir. Həm köməçi həmçinin də, əsas nitq hissəsinin funksiyasını daşıyan sözləri nəzərdən keçirək:

Nida sözləri və digər nitq hissələri arasındakı qrammatik omonimlik halı-

Nida nitq hissəsinə daxil olan sözlər əsas və ikinci dərəcəli olmaqla iki qrupa bölünür. Əsas qrupa daxil olan nida sözləri digər nitq hissələri ilə omonimlik təşkil etmir. İkinci qrupa daxil olan nida sözləri isə, yalnız nida nitq hissəsinin xüsusiyyətlərini daşımayıb, eyni zamanda da, digər nitq hissələrinin əlamətlərini daşıyaraq, omonimlik yaradır [42:211]. Nida sözlərini digər nitq hissələrindən fərqləndirən əsas xüsusiyyət, onların hiss, həyəcan, eləcə də emosiyalarımızı ifadə edilməsi üçün istifadə edilməsidir. Sözügedən nida sözləri aşağıdakılardır:

Well nida, isim, feil, sifət, zərf nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək qrammatik omonimlik yaradır.

Well nida kimi; yaxşı!, hə!, məzələnmə!, yox aa!, doğurdanmı!, onda!(təəccüb, güzəşt, razılıq və s. bildirir) və başqa mənalara malik olub, cümlədə müstəqil şəkildə işlənir. Məsələn:

1. Yaxşı! hə!- *Well* good! (Yaxşı! Hə!)

-*Well*, Martin demanded. Out with it [66:34]!

-*Well*, Mr. Desert, do you find reality in politics now[62:31]?

2. Hə!- *Well*, what next?-Hə, sonra

Well isim kimi:

1. Quyu, nohur-This land is rich with oil *wells*-Torpaq neft quyuları ilə zəngindir.

2. Dərya, çeşmə-Martin was *well* of information-Martin bilik dəryasıdır.

3. Xeyir, yaxşılıq-I wish him *well*-Mən onun yaxşılığını istəyirəm.

Well feil kimi:

1. Fontan vurmaq, fışqırmaq-Blood *welled* from the cut-Yaradan qan fışqırdı.
2. Qalxmaq, dolmaq-Tears *welled* in my eyes-Mənim gözlərim yaşla doldu.
-Anger *welled* up in me-Qəzəb məni bürüdü.

Well sifət kimi:

1. Yaxşı, sağlam, saz-He is not a *well* man-O sağlam adam deyildir.
2. Yaxşı, qaydasında olan-All is *well*-Hər şey qaydasındadır.

Well zərf kimi:

1. Yaxşı, əla, qiyamət, müvəffəqiyyətlə-The plan went very *well*-Plan yaxşı işlədi.
-Guys, listen *well* to my orders-Uşaqlar, əmirlərimi yaxşı dinləyin.
2. Tam, tamamilə, tamam-She was well out of sight-O tamamilə gözdən itdi.
-You may *well* be surprised-Sizin təəccüblənməyə tam haqqınız çatır.
3. Xeyli, kifayət qədər, çox-The work is *well* on-İşi xeyli irəli gedib.
She is *well* past thirty-Onun yaşı otuzu xeyli keçib.

Here nida, sifət, zərf nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Here nida kimi:

1. Bura bax!, ey!, bax!, ha!-Here someone-Ey kim var?
-Here! What do you think you are doing?-Bura bax!Nə etdiyini düşünürsən?

Here zərf kimi:

1. Burada, burda-Put the identity cart *here*;Come *here*;You must not lie *here*, shouted the watchman, and they wandered out into the rain [70:36].
2. Bu anda-Here she stopped working and looked up-Bu anda o işləməyi dayandırıb başını qaldırdı.
3. Buyurun-Here you are-Buyurun

Here sifət kimi:

1. Buradakı-a bag *here*-buradakı çanta

There nida, isim, sifət, zərf, əvəzlik nitq hissələri kimi çıxış edir.

There nida kimi:

1. Odur ey, odur, budur bax, bax bu (diqqəti cəlb etmək üçün işlədilir)-*There*, she comes-Budur ey, o gəlir!

There isim kimi:

1.məntəqə, işarə-I stopped and went from *there*.

There sifət kimi:

1.Oradakı-That person *there* ought to know directions of the store-Oradakı adam mağazanın istiqamətini bilməlidir.

There zərf kimi:

1. Orada-Please, sit *there*-Zəhmət olmasa,orada əyləşin.

2. Oradan-I left *there*-Oradan çıxıb getdim.

3. Burada, bu yerdə-The boss disagrees with me *there*-Burada müdir mənimlə razılaşmadı.

There əvəzlik kimi:

1. Var, olar (bir cümləni təqdim etmək üçün işlədilir)-*There* are several items in it

2.Oradakılar (naməlum şəxsi göstərmək üçün işlədilir)-Hello *there*

Why nida, isim, zərf, bağlayıcı və əvəzlik nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Why nida kimi:

1.Təəccüb bildirir-*Why*, it is easy!-Bu ki, asandır!; *Why*, what's the matter-hə, nə olub ki!

2. Səbirsizlik bildirir- *Why*, surely I work!-Hə də, təbii ki işləyirəm!

3. Tərəddüd, qətiyyətsizlik bildirir- *Why,yes I think so*-Sizə necə deyim? Bəli, mən də belə fikirləşirəm!

Why isim kimi:

1. Səbəb, əsas-I don't want to listen all the *whys* you said-Söylədiyiniz bütün səbəbləri eşitmək istəmirəm.

Why zərf kimi:

1. Niyə, nə üçün, nəyə görə (sual zərfi kimi)-*Why did you get married?*' said Scrooge [57:5].

2. Nəyə görə (nisbi zərf kimi)-Tell me *why* you are here-Nəyə görə burada olduğunu söylə.

Why bağlayıcı kimi:

1. Niyə, nə üçün-I know *why* you escaped-Sənin niyə qaçdığını bilirəm.

Why əvəzlik kimi:

1.Niyə-There is no reason *why* he should not here.

Hell nida, isim, feil nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Hell nida kimi:

1.Lənətə gələsən!, Lənət sənə!-*Hell, yeah;Hell, what you have done with this book.*

Hell isim kimi:

1. Cəhənnəm-War is *hell*.

2. Qumarxana, tiryəlxana, oğru yuvası-The life of *hell*-Qumarxana həyatı

Hell feil kimi:

1. Gəzmək, kef çəkmək-The young came to the city to *hell* around-Gənclər şəhərə kef çəkmək üçün gəlirlər.

2. Yüyürmək, bərk qaçmaq- The kids *helled* out of my sight

Come feil və nidanın funksiyalarını həyata keçirir.

Come feil kimi;

1. Gəlib çatmaq, gəlmək-It was, he now realized, because of this other incident that he had suddenly decided to *come* home and begin the diary today [68:13].

2. Əldə etmək, razılaşmaq-*come* to decision

3. Peyda olmaq, meydana gəlmək-A brilliant idea *come* to my mind

Come nida nitq hissəsi yerində işləndikdə isə, narahatlıq və yaxud qıcıqlanma kimi hissləri bürüzə vermək üçün istifadə edilir. Məsələn:

-*come* now! Haydı indi gedək!

-*come, come!*-haydı getdik!

Now zərf, sifət, isim, bağlayıcı və nida nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Now zərf kimi:

1. Hal-hazırda, hazırda, indi-*Now* we are not able to go to the sea.

- To one side of it there was a shallow alcove in which Winston was now sitting, and which, when the flats were built, had probably been intended to hold bookshelves [68:9].

2. Dərhal-If we leave now, we'll be there by three.

3. İndicə, bu saat-Left the room just *now*

Now sifət kimi:

1. Hazırkı, indiki-Our *now* governor is not approved by public.

Now isim kimi:

1. hazırkı vaxt, hazırkı an -*Now* is the time to go to the travel.

Now bağlayıcı kimi:

1. Bir halda ki, indi ki, madam ki (çox vaxt *that*-lə işlənir)-*Now* that you are here, I can leave;*Now* you finished the homework, you can go to the park to play.

- *Now*,if, during this brief period, Oliver had been surrounded by careful grandmothers, anxious aunts, experienced nurses, and doctors of profound wisdom, he would most inevitably and indubitably have been killed in no time [60:2].

Now nida kimi:

-*Now*, what can I do for you!- Hə, indi sənin üçün nə edə bilərəm!

What əvəzlik, bağlayıcı, nida kimi nitq hissələrinin funksiyalarının yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

What əvəzlik kimi:

1. Nə-*What* is it?; 'The rooks - *what* has become of them?' asked Miss Betsey [58:11].

2. Neçə, nə qədər (miqdar bildirmək üçün istifadə olunduqda)-*What* did she pay for that?

3. Kim, nəçi (sənət, peşə etibarilə)-*What* is she?

4. Nə, nəyə bir şey-I told him what to do-Nə edəcəyini ona söylədim.

What bağlayıcı kimi:

1. Nə..., ki..., nə qədər,-I'll do my best *what* I can;I don't know *what* I do.
2. Kim-I know *what* he will be-Onun kim olacağını bilirəm.
3. Nə qədər-I was interested in her *what* she paid-Ondan nə qədər pul ödədiyilə maraqlandım.

What nida kimi təəccüb, həzz, nifrət və s. hissləri ifadə etdikdə işlənir.

-*What for?(nəyə görə) What if?(birdən) What a pity!(təəssüf)*

-*What!* Is he not solid gold? Said the Swallow to himself [70:30].

-*What?* You don't go the doctor.

Ədat və digər nitq hissələri arasında qrammatik omonimlik halı-Demək olar ki, ədatların əksəriyyəti digər nitq hissələri ilə omonimlik yaradır. Onu digər nitq hissələrindən ayıran başlıca cəhət; əsas funksiyasının aid olduğu sözün, və yaxud cümlənin məğzini qüvvətləndirmək, məhdudlaşdırmaq, inkar etmək, söz və cümlələr arasında əlaqə yaratmaqdan ibarətdir [7:299].

Bir çox ədatlar üçün əsas xüsusiyyət, onlar müxtəlif nitq hissələrinə daxil olan sözlərə və söz birləşmələrinə aid ola bilməsidir. Digər köməkçi nitq hissələri kimi ədatlar da, cümlədə müstəqil sintaktik funksiya daşımır. Ədatları digər köməkçi nitq hissələrindən fərqləndirən əsas xüsusiyyət, onların istənilən nitq hissəsi ilə işləyə bilməsi, eyni zamanda da, aid olduğu sözün önündə işlənməsidir [2:83-84].

Onların əsas funksiyası aid olduqları sözə və yaxud da söz birləşməsinə fərqli mənə rəngarəngliyi qatmaqdan ibarətdir. Ədatlar aid olduğu cümlə üzvü ilə birlikdə bir bütöv təşkil edir [26:207].

Ədat nitq hissəsinə daxil edilənlər, xüsusilə zərflərlə (exactly,simply, too, never, still, just, yet, right) eləcə də, bağlayıcıla (but), əvəzliliklərlə (all, either), sifətlərlə (even, right, just, alone, only, still), isimlə (but), feillə (still), nida ilə (never), sözünü ilə (but), artikla (the) omonimlik təşkil edir. Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, qrammatik omonimlik yaradan ədatlar, isimə, sifətə, feilə, zərfə, əvəzliyə, sözönülü birləşməyə və həmçinin də, budaq cümləyə aid ola bilərlər. Else, solely, merely, barely xalis ədatları hesab edilir və omonimləri yoxdur.

Simply ədat, zərf nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Simply ədat kimi:

1. Sadəcə olaraq, sadəcə-The children *simply* did not understand me

Simply zərf kimi:

1. Sadə, adi-to tell *simply*-adi danışmaq; to live *simply*-sadə yaşamaq

2. Açıq-to speak *simply*-açıq danışmaq

Exactly ədat, zərf nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Exactly ədat kimi:

1. Məhz-When I took out my pocket-handkerchief to wipe my nose, I found it smelt *exactly* as if it had wrapped up a lobster [58:43].

Exactly zərf kimi:

1. Dəqiq, düz, dümdüz, dürüst-He smiled joyously when that person came up to read the bill, for he saw at once that Mr. Gamfield was *exactly* the sort of master Oliver Twist wanted [60:19]

2. Tam, lap, elə özüdür ki var-*Exactly* the man for this job-Bu iş üçün tam yararlı adam

Too ədat, zərf nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Too ədat kimi:

-I have a confession, *too* [64:286].

Too zərf kimi:

1. Çox, həddən artıq\ziyədə-Then we will dismiss it at once and for ever-*too* painful as it is for the occasion-and talk of something lighter [64:286].

2. Həmçinin, həm də-Speak your son *too*.

Just ədat, sifət və zərf nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirir:

Just ədat kimi məhdudlaşdırıcı (ancaq, təkcə, yalnız) və qüvvətləndirici (bir bircə) mənalarda işlənir [4:24].

-He looks *just* like an angel. Said the Charity Children as they came out of the cathedral in their bright scarlet cloaks and their clean white pinafores [70:28].

Just sifət kimi:

1. İnsafılı, ədalətli, adil-He is a kind and *just* man.
2. Ləyaqətli, layiq-*just* punishment
3. Əsaslı, əsaslandırılmış, inandırıcı-*just* suspicion
4. Düz, dəqiq-*just* scales

Just zərf kimi:

1. Həmin, düz, lap dəqiq-It's *just* four o'clock-Düz saat dördür.
2. İndicə, bu saat, yenicə-In the day, he went around like somnambulist, with absent stare, gazing upon the world he had *just* discovered.
3. Güclə, zorla, güc-bəla, ancaq-ancaq-I *just* caught the buss-Avtobusa güclə çatdım
4. Bircə-*Just* smile-Bircə gülümsə

Only ədat, sifət, zərf, bağlayıcı nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirir.

Only ədat kimi: bircə mənasını ifadə edir.

-French people *only* come to England to make money [63].

Only sifət kimi:

1. Tənha, yeganə-The only child-yeganə uşaq; That's the *only* money I have
2. Bənzərsiz, müqayisədilməyən

Only zərf kimi:

1. Yalnız, istisna olmaqla, yeganə-These action *only* make worse
2. Bu yaxınarda, indicə-I've *only* just talked to him-Onunla elə indicə danışdım.

Only bağlayıcı kimi:

1. Lakin,ancaq-*Only* the little boy did not run for his eyes were so full of tears tha he did not see the Giant coming; You can go, *only* be attentive!

Even ədat, zərf, sifət, isim, feil və bağlayıcı nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Even ədat kimi:

1. Da, belə-She can't *even* cook an egg.

Even zərf kimi:

1. Tam-The road lead *even* to the fields.

2. Məhz, lap-This is *even* so-Bu məhz belədir.

Even sifət kimi:

1. Düz, hamar-to make *even*-düzləşdirmək
2. Sakit, müntəzəm, bərabər-*even* development-bərabər inkişaf
3. Bir, bir cür, eyni, oxşar-to share *even* shares-bərabər hissələrə bölmək
4. Ədalətli, haqlı, doğru-*even* bargain-ədalətli sövdələşmə
5. Cüt-*even* number-cüt ədəd

Even isim kimi; cüt ədəd, tam ədəd və b. mənalara malikdir.

1. Cüt ədəd-Count the *evens*.
2. Tam ədəd

Even feil kimi:

1. Düzəltmək, hamarlamaq-*Even* out the surface!
2. Bərabərləşdirmək-Nefchi *evened* the score.

Even-bağlayıcı kimi:

1. Hətta-Its humane too, gentlemen, because, *even* if they have stuck in the chumbley, roasting their feet makes them struggle to extricate themselves.

Right ədat, isim, feil, sifət və zərf nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirir.

Right ədat kimi:

-He is looking *right* out into window.

Right sifət kimi:

1. Haqlı, ədalətli-She is *right*.
2. Sağlam, yaxşı vəziyyət-to feel all *right*
3. Düz, düzgün, doğru-the *right* answer

Right isim kimi:

1. Hüquq, haqq- Civil *rights*;What *right* have you to be merry [57:3]?
2. Düzlük, düzgünlük, ədalət- to defend the *right*-ədaləti müdafiə etmək
3. Qayda, qayda-qanun-to put*rights*-qayda-qanun yaratmaq
4. Sağ, sağ tərəf- to turn the *right*- sağ tərəfə çevrilmək

Right feil kimi:

1. Həqiqəti bərpa etmək, ədaləti bərpa etmək-They *righted* their plan.
2. Qaydaya salmaq-to *right* the room-otağı qaydaya salmaq.

Right zərf kimi: düz, dürüst, çox, olduqca, tamamilə, doğru olaraq və digər mənalara sahibdir.

1. Ədalətlə, insafla-to play *right*
2. Olduqca, çox-to know *right* well.
3. Doğru, düzgün-Do it *right*!

Either ədat, əvəzlik, sifət,və bağlayıcı kimi nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Either sifət kimi:

1. Hər birisi, hər biri, o ya da o biri-You can choose the *either* restaurant. It is ok for me.
2. Həm o, həm də o biri, hər iki-Curtains hung on *either* side of the window-Pərdələr pəncərənin hər iki tərəfindən asılmışdı.

Either əvəzlik kimi:

1. Hər birisi, hər biri, hansı olursa olsun-There are two alternatives- *either* is acceptable.

Either ədat kimi:

1. Həmçinin-She is not accepted, *either*.

Either bağlayıcı kimi or hissəciyi ilə birləşir:

1. Ya...ya, ya, istər -*Either* you'll work here or you'll never gain success in life.

But bağlayıcı, sözünü, ədat, əvəzlik və həmçinin də, isim funksiyalarını yerinə yetirir.

But isim kimi:

1. Amma, lakin-My rule is final, no ifs, no ands, no *buts*

But bağlayıcı kimi:

1. Amma, lakin-*But* these impertinences were speedily checked by the evidence of the surgeon and the testimony of the beadle; the former of whom had always opened the body and found nothing inside, and the latter of whom invariably swore whatever the parish wanted which was very self-devotional [60:6].

2. Başqa, savayı-All *but* she were present-Ondan başqa hamı iştirak edirdi.

But sözünü kimi, başqa savayı və özgə mənə çalarlarına malikdir.Və *but* sözünü kimi ismi birləşmələrin müşayiəti ilə cümlədə işlənir.

-They wrote all documents *but* one of not being in office.

-No one answered *but* him.

But ədat kimi:

1. Ancaq, hələ-She is *but* seventeen-O ancaq\hələ 17 yaşındadır.

But əvəzlik kimi də, işlənə bilər. Bu zaman *but* nisbi əvəzlik funksiyasını daşıyır [31:285].

-There is no one *but* (who) heard it

Burada *but* nisbi əvəzlik hesab edilən *who*-nun funksiyasında işlənmişdi. “Who” nisbi əvəzliyini *but*-in yerinə qoymaqla, *but* sözünün hansı nitq hissəsinə aid olduğunu müəyyənləşdirə bilərik.

Still ədat, isim, feil, sifət, zərf, bağlayıcı kimi nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Still ədat kimi:

-They are working with *still* greater effort

Still isim kimi:

1. Sakitlik, sükut-The *still* of day

2. Distillator

3. Araq zavodu

Still zərf kimi:

1. Sakit, tərənəmz-to stay *still*

2. Hələ də, əvvəlki kimi-We are *still* waiting.

Still feil kimi:

1. Sakitləşdirmək, susdurmaq-The teachers *stilled* the child’s fear.

2. Yatırtmaq, dayandırmaq, dayanmaq-to *still* pain

Still sifət kimi:

1. Sakit, tərپənməz-a *still* rain
2. Qazsız-I like *still* water
3. Alçaq-A *still* voice

Still bağlayıcı kimi: və başqa mənalara malikdir.

1. Amma, lakin, bununla belə -*Still*, when you thundered out that stuff about concealing things, I felt a nasty prick of conscience and I thought I'd like to get it off my mind [52:137].

Never ədat, nida, zərf kimi nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirir.

Never ədat kimi; heç, heç də, bir dəfə də və başqa mənalara malikdir.

-I *never* noticed it before [60:29].

Never zərf kimi:

1. Heç vaxt- And therefore, uncle, though it has *never* put a scrap of gold or silver in my pocket, I believe that it has done me good, and will do me good; and I say, God bless it [55:5]!
2. Bir daha-She *never* return back.

Never nida kimi; nə!, yox bir!, yox a!, ola bilməz! və başqa mənalara sahibdir.

-He shouted at me-*Never*!

Artıql kimi tanıdığımız **theədat** nitq hissəsinin əlamətini daşıyaraq, ədatla omonimlik yaradır. Müəyyən xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənirlər. Beləki, müqayisə dərəcəsinə sifətdən əvvəl işlədilən *the* ədat hesab edilir və nə qədər..., o qədər (də) mənasını ifadə edir [31:286].

-*The* more you practice *the* luckier you get

The artıql kimi:

-*The* man smiled grimly, and brought a hatchet and a club [65:12].

Sözünü və digər nitq hissələri arasında qrammatik omonimlik halı-Bir çox sözləri zərflərlə (below, down, before, since, after, near, etc.), bağlayıcılarla (since, before, after, till, etc.), feili sifətlə (regarding, concerning, following, including, etc.)

omonimlik təşkil edir. Qrammatik omonimlik yaradan sözləri bir-birindən sadəcə olaraq, cümlədə tutduqları mövqelərə və funksiyalarına görə fərqləndirmək olar.

Sözönlərini digər nitq hissələrindən ayıran cəhətlərə daxildir: köməkçi söz olduğundan müstəqil leksik mənaya və həmçinin də sintaktik vəzifəyə malik deyil; əsas nitq hissələri ilə əlaqə yaradır; sözünü substantivdən öncə gəlir. Bundan əlavə, sözönləri cümlələrdə və yaxud söz birləşmələrdə başlıca olaraq, əsas nitq hissələri ilə əhatə olunur [2:123-124]. Bildiyimiz kimi sözünü isimin qarşısında işlənir. Əgər ismin qarşısında təyin olarsa, təbii olaraq, sözünü onun qarşısına keçir [7:255].

About həm sözünün, eyni zamanda da, zərfin xüsusiyyətlərini daşıyır.

About sözünü kimi:

1. Ətrafında, dövrəsində (məkan mənasını bildirir)-*About the garden*-bağın ətrafında
2. Barədə, haqqında-*In the carriage going up they were talking about the Ruhr* [66:11].
3. Təqribən, yaxın-*His weight is close about my weight*.

About zərf kimi:

1. Hər tərəfə\yerdə-*Don't leave the books lying about!*-Kitabları hara gəldi qoymayın!
2. İrəli-geri, var-gəl-*To stroll the streets about*-Küçədə var-gəl etmək

Below sözünü, zərf və sifət kimi nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirir.

Below zərf funksiyasında işləndikdə, özündən sonra ismi birləşmə tələb etmir.

1. Aşağıda, aşağı- *if it were heard above, only once out of every fifty thousand times that it is uttered below*;[59:141].

Below sifət kimi:

1. Aşağıda, aşağıda verilmiş\göstərilmiş-*the pictures below*.

Below sözünü kimi:

1. Aşağı, altında, aşağı-A very small-plaited shirt frill stuck out from his waistcoat; and a very long steel watch-chain, with nothing but a key at the end, dangled loosely *below* it [58:118]

Behind cümlədə sözünü, zərf, sifət və eləcə də, qeyri-rəsmi dildə isim funksiyalarında işlənə bilər.

Behind isim kimi:

-The kids gave their friend a good swift kick in the *behind*.

Behind sözünü kimi ismin təyinedicisi funksiyasında işlədilir

1. Arxada, arxasına, arxasınca-The bus *behind* us is flashing its lights.
2. Dala, geri-To be *behind* plan-Plandan geri qalmaq
3. Sonra-She left four kids *behind* her-O özündən sonra dörd uşaq qoyub getdi.

Behind zərf funksiyasında, geri, daldan, arxasınca, arxaya kimi mənalara sahibdir.

-The troops was attached from *behind*.

Beside zərf və sözünü funksiyalarında işlənərək, qrammatik omonimlik yaradır.

Beside zərf olaraq:

1. Yanaşı-They walked and their horse ran along *beside*.

Beside sözünü kimi:

1. Yanında, yan-yana-The university stood *beside* the school.
2. Müqayisədə-*Beside* her all workers are insignificant-Onunla müqayisədə qalan işçilər bir şeyə dəyməz.
3. Boyunca-*beside* the bank-sahil boyunca
4. Başqa-I have nothing *beside* this-Mənim bundan başqa heç nəyim yoxdur.

Besides zərf və sözünü funksiyalarında işlənərək, qrammatik omonimlik yaradır.

Besides zərf kimi:

1. Bundan əlavə\başqa, bununla yanaşı, həm də, buna əlavə olaraq-I have done all work on the plan and a few others *besides*;I don't like your new job; *besides* it is low paid.

Besides sözünü kimi:

1. Əlavə, başqa-Did you tell anyone else *besides* the teacher?

Between həm zərf, həmçinin də sözünün funksiyalarını daşıyır.

Between zərf olaraq, özündən sonra ismi birləşmə tələb etmir və aşağıdakı mənə müxtəlifliyinə malikdir:

1. Arasında, arada-Two houses with a tree *between*

Between sözünü olaraq, ismin təyinedicisi funksiyasında işlənir.

1. Arasında-There are close relationship *between* doctors and patients.
2. Birlikdə, bir yerdə, bərabər-Let's do these *between*-Gəlin bunları bərabər edək.
3. Görə, üzündən-*Between* his job and private life he has no time for fun-İşi və şəxsi həyatına görə onun əyləncə üçün zamanı yox idi.

Beyond isim, zərf və sözünü funksiyalarında işlənərək, qrammatik omonimlik yaradır.

Beyond isim kimi:

1. O dünya, axirət dünyası-Do you know anything about the *beyond*

Beyond zərf olaraq, özündən sonra ismi birləşmə tələb etmir.

1. Kənar, xaric, xaricində, o yana-Traders looked eastwards to Egypt and *beyond*.

Beyond sözünü olaraq:

1. O tərəfində, arxasında-They live *beyond* the bank
2. Əlavə, başqa-I knew nothing *beyond* some new tracks.
3. Artıq, o yana, o tərəfə-Don't stay here *beyond* afternoon.

By həm, zərfin, həmçinin də, sözünün funksiyalarını daşıyır.

By zərf kimi:

1. Yanında, yandan-I passed *by* without a word-Bir söz demədən yanından keçdim.
2. Yaxınlıqda-Nobody was *by*-yaxınlıqda heç kim yox idi.

By sözünü kimi:

1. Yanında, yanaşı (məkan bildirir)-*by* fire
2. La, lə, vasitəsilə-ways related *by* bridges
3. Yaxın (zaman məfhumunu ifadə edir)-*by* the end of the year-ilin sonuna yaxın

Down sözü həm, isim, feil, sifət, zərf və eləcə də, sözünü funksiyalarından çıxış edərək qrammatik omonimlər cərgəsinə daxildir.

Down sözünü:

1. Aşağı, dan, dən-But the ghost sat *down* on the opposite side of the fireplace, as if he were quite used to it [57:15].

Down cümlələrdə zərf kimi çıxış edərək, bu mənalara; üzuaşağı, aşağıya və aşağı mənə çalarlarına sahibdir. Məsələn:

1. Üzüaşağı, aşağıya, aşağı -'Oh, Man. Look here. Look, look, *down* here.' exclaimed the Ghost [57:61];The journalist flow *down* to India.

Down sifət kimi:

1. Qəmgin, qüssəli-I have been feeling *down* recently
2. İşləməyən-I have to wait, the the computer's *down* today-Bu gün komputer işləmədiyindən, gözləməli olacam.
3. Aşağı, aşağı istiqamətlənmiş-*Down* leap-Aşağı sıçrayış

Down isim kimi:

1. Eniş, enmə-ups and *downs*-yoxuş və eniş
2. Zərif lələk, tük-Pillows are filled with *down*-Yastıqlar lələklə doldurulmuşdur.

Down feil kimi:

1. İçkini tez\cəld içmək-He *downed* three martinis before the lunch.
2. Qalib gəlmək, məğlub etmək-The opposition party *downed* the government.

Except feil və sözünün funksiyalarından çıxış edir.

Except feil kimi:

1. İstisna etmək-Offender was *excepted* form the general pardon
2. Etiraz etmək-The students *excepted* the dean's decision.

Except sözünü kimi:

1. Müstəsna olaraq, çıxmaqla, ...başqa, ...savayı-Everyone like the candidate *except* me.

For bağlayıcı və sözünü funksiyalarından çıxış edərək omonimlik yaradır.

For bağlayıcı kimi, zira, ondan ötrü ki, ona görə ki, ondan ötrü, çünkü, mənalarmı özündə birləşdirir.

-I could not stay, *for* the area was empty; The window was closed *for* it was cold.

-It was old enough now, and dreary enough, *for* nobody lived in it but Scrooge, the other rooms being all let out as offices [57:10].

For sözünü kimi:

1. Zaman bildirən sözünü kimi-uzunluq, zaman, ərzində-*For* the past four years-Son dörd il ərzində

2. Məkan bildirən sözünü kimi:

a) Mənzil başını-the bus *for* Quba-Qubaya gedən avtobus

b) Məsafəni, yolu, ölçünü-run *for* mile-bir mil qaçmaq

3. Məqsəd, niyyət bildirən sözünü kimi-What do they want this book *for*?-Bu kitab onların nəyinə lazımdır.

4. Arzu, meyl, istək, qayğı, sevgi bildirən sözünü kimi-to hunger *for* knowledge-bilik almağa can atmaq; eager *for* peace-sülhə can atmaq; love *for* kids-uşaqlara məhəbbət

5. Səbəb və ya bəhanə bildirən sözünü kimi:görə-to condemn *for* smth.

6. Qiymət və dəyər bildirən sözünü kimi-to pay *for* book

7. Əşyanın\şəxsin təyinatını, onun yararlığını bildirir-books *for* students

Sözünü kimi tanıdığımız **in** həm zərf, həm, sifət, həmçinin də, isim funksiyasında işlənərək, qrammatik omonimlik yaradır.

İn sözünü kimi, ismin təyinedicisi funksiyasından çıxış edir və bir çox mənaları özündə ehtiva edir:

1. Məkan bildirir və içində, da, də kimi tərcümə olunur-*in* the town, *in* a box

2. İstiqamət bildirir. Bu halda a, ə və iç sözlərinə uyğun gəlir-to put things *in* the box

3. Bir yerə çatmağı bildirir. Bu halda a, ə şəkilçisinə uyğun olur-arrive *in* Baku

4. Zaman mənasını bildirir və da, də, sonra kimi tərcümə olunur-*in* summer (yayda); *in* April (apreldə), *in* a minute (bir dəqiqə sonra)

5. Fiziki və ruhi vəziyyəti bildirir-She is *in* bad health; to be *in* love

6. Xarici görkəm, geyim və s. bildirir-Girls *in* red (qırmızı geyimdə qızlar)

7. Səbəb və məqsəd bildirir. Bu halda dan, dən kimi tərcümə olunur-to shout out *in* anger (qəzəbdən qışqırmaq)

8. Üsul, tərz və s. bildirir- to read *in* a loud voice

In zərfkimi:

1. İçəridə, daxildə-The teacher is *in* before anyone else.

2. İçəri-I opened the door and stepped *in*.

In sifət olaraq:

1. İç, daxili-The *in* part of mechanism.

In isim kimi

1. Cik-bik-I know *ins* and out of case

2. Təfərrüat, təfsialt- I know *ins* and outs of issue

3. Hakimiyyətdə olan partiya-Opposition party objected the decisions of the *in* party

4. Əlaqə, arxa, dayday-She has got an *in* with the deputy.

Inside həm sifət, zərf, həmçinin də, sözünü funksiyalarından çıxış edir.

Inside sözünü kimi, ismin müşayiəti ilə işlənir.

1. İçinə, içərisinə, daxilinə, içində, daxilində-What is *inside* in the box?

Inside zərf kimi:

1. İçəri, içəridə-The former of whom had always opened the body and found nothing *inside*, and the latter of whom invariably swore whatever the parish wanted [60:6].

2. Daxilən-I was down *inside* but pretended not to care

Inside sifət kimi:

1. Daxili, iç-There is flash news in the *inside* pages of newspaper;The *inside* information

2. Gizli-İnside man-gizli agent

Near sözünü, sifət, zərf, feil nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirir.

Near zərf kimi:

1. Yaxında, yaxınlıqda-When they were within two paces of each other, Marley's Ghost held up its hand, warning him to come no *nearer* [57:20].

2. Qənaətlə-to live *near*

3. Demək olar ki, təxminən-You are *near* wrong.

Near sifət kimi:

1. Yaxın-Relates how Oliver Twist was very *near* getting a place which would not have been a sinecure [60:17].

2. Süni, oxşayan, xatırladan- *near* silk

3. Çətinliklə əldə edilən, ağır-*near* job-ağır iş

Near feil kimi:

1. Yaxınlaşmaq-To be *near* death

Near sözünü kimi:

1. Yanında, yaxınlığında, böyründə, yaxınlıqda-With a window *near* it, out of which our house can be seen, and IS seen many times durig the morning's service, by Peggotty, who likes to make herself as sure as she can that it's not being robbed, or is not in flames [58:23]

2. Az qala, demək olar ki-Their wishtes were *near* coming true.

Off sözünü, isim, sifət, və həmçinin, zərfin və nida nitq hissələrinin funksiyalarını daşıyaraq, nitqdə işlənilir. Məsələn:

Off isim kimi:

1. Danışiq dilində boş vaxt: *off* time

2. Dənizin sahilində görünən hissə;

2. Cıdırın başlanğıcı, başlanğıc-The part of field on that side of the pitch to which the batsman presents his bat when taking strike, *off* is on right-hand side.

Off sifət kimi:

1. Ucqar, uzaq-the *off* side of barn
2. Sağ, arxa-*off* part (sağ tərəf)
3. Azad, audə- a day *off* (istirahət günü)
4. Təzə olmayan-The meat is *off* (ət təzə deyil)
5. İkinci dərəcəli-the *off* road

Off zərf kimi, aralıda, kənardə və s. mənə çalarlarına sahibdir.

1. Aralıda, kənardə-A mille *off*
2. Nəyinsə olmamasını, tükənməsini bildirir-the water is *off* (su tükənib)
3. Bir şeydən uzaq olmağa işarə edir-You have to be *off* (sən getməli idin)

Off sözünü kimi, dilimizə dan, dən şəkilçisi vasitəsilə tərcümə olunur.

1. Obyektdən, istiqamətdən uzaqlaşmağa və ya obyektin hər hansı hissəsinin ayrılmasına işarə edir-Put it *off* the desk!; To be *off* duty on Thursday
2. Normadan, adi vəziyyətdən kənara çıxmağa işarə edir-*off* the center

Off nida kimi, rədd ol!, cəhənnəm ol!

-*Off*, or I'll destroy you-Rədd ol, yoxsa səni məhv edəcəm

Daha çox sözünü kimi tanıdığımız **on** sözünün funksiyasını daşımaqla yanaşı, həm zərfin, həmçinin də, sifətin xüsusiyyətlərini daşıyır.

On sözünü kimi bir neçə mənası vardır:

1. Fəza mənasında hər hansı bir əşyanın üstündə olmaq anlayışını ifadə edir-The cup is *on* the table; Put the journal *on* the desk
2. Dünyanın cəhətlərində olmanı göstərir-*on* the south
3. Zaman anlayışını ifadə edir-*on* Monday (Bazar ertəsi), *on* the morning (səhər-səhər)
4. Bir şeyin tərkibində olmağı göstərir-*on* plan (planın tərkibində)
5. Hər hansı prosesdə olmağa işarə edir-to be *on* fire (od içində yanmaq)
6. Təxminilik, qeyri-dəqiqlik mənasında işlənir-just *on* three years ago

On zərf kimi:

1. Hal-hazırda baş verən hərəkətə işarə edir-Is the tv *on*?
2. Hərəkətin davam etdirilməsini işarə edir-to speak *on*-danışmağa davam etdirmək
3. Paltarı geyməyə və yaxud geyilmişə işarə edir-Put the clothes *on*!; to have one's hat *on* (başında şlyapas olmaq)

On sifət kimi, hazır, işləməkdə olan, davam etməkdə olan, baş verən və digər mənalara malikdir.

-The raldo is *on*; The parade is *on*

Out həm sözünü, isim, feil, sifət, eyni zamanda da zərf rolunda çıxış edir. Məsələn:

Out sözünü kimi:

1. çıxışlıq hal şəkilçiləri-dan, dən; inkarlıq bildirən şəkilçilər-sız, siz, suz, süz-*out* of work –işsiz, *out* of time-vaxtsız

Out zərf kimi:

1. Kənara, bayıra-"I knew I should create a great sensation", gasped the Rocket, and he went *out* [70:83].
2. Bir şeyin bitməsini bildirir-The paper ran *out*

3. Hər hansı normadan\qaydadan kənara çıxmanı, dəbdən düşməni bildirir-Pop is *out* (pop musiqisi artıq dəbdən düşüb).

Out isim kimi:

1. Xaric, bayır-He knows ins and *outs* of mechanism of computer.
2. Müxalifət- the *outs*
3. Buraxılış vərəqəsi
4. Topun meydandan çıxması

Out feil olaraq, açıqlamaq, aşkar etmək, qovmaq, söndürmək, kimi mənə müxtəlifliyinə malikdir. Məsələn:

-He *outed* a CIA agent;The truth will *out*.

Out sifət olaraq, kənar, bayır, xarici, qaib, çıxmış, sıradan çıxmaq kimi, mənələrə malikdir. Məsələn:

-The plan is *out* because of weather; The *out* islands;

Outside sözünü olmaqla yanaşı, isim, sifət, zərfin funksiyalarını daşıyır. Məsələn:

Outside sözünü kimi, bayırda, kənar, -da-də, başqa, istisna olmaqla və digər mənələrə sahibdir. İsmi təyinedicisidir.

-I saw someone *outside* the window.

Outside isim kimi:

1. Bir şeyin bayır tərəfi-The *outside* of room
2. Xarici görünüş-You shouldn't judge a thing from the *outside*
3. Maksimum, ən çox sayda-at the very *outside*-ən çoxu

Outside sifət kimi:

1. Xarici, bayır-the *outside* jobs-bayırda görülən işlər
2. Maksimal, ən böyük- the *outside* values-maksimal dəyərlər
3. Cüzi, çox az- the *outside* oportunities-cüzi imkanlar

Outside zərf kimi:

1. Bayıra, çölə, kənardan-Take the dog *outside*.

Till sözünü, bağlayıcı, isim, feil kimi nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Till sözünü kimi:

1. A, ə, ya, yə, dək, can, cən-*till* yesterday
2. Qədər-He then gave him another blow on the head, just to stun him *till* he came back again.

Till bağlayıcı kimi; ta ki, can, cən, ca, cə, qədər, kimi və digər mənalara malik olub budaq cümləni baş cümləyə bağlayır. Məsələn:

-I'll wait here *till* you have had your lunch.

-He may rail at Christmas *till* he dies, but he can't help thinking better of it [57:57].

Till isim kimi; pul qutusu, kassa, qaya gili və s. mənə müxtəlifliyinə malikdir:

-There was money in the *till*.

Till feil kimi; şumlamaq, torpaq becərmək, becərmək və başqa mənalara malikdir.

-It is time for *tilling* soil.

Under sözünü, sifət və zərf nitq hissəsinin xüsusiyyətlərini daşıyır.

Under sözünü kimi:

1. Altında- Afterwards Jim said the witches bewitched him and put him in a trance, and rode him all over the State, and then set him *under* the trees again, and hung his hat on a limb to show who done it [69:8].

- But, as it chanced to be immediately *under* his nose, it followed, as a matter of course that he looked all over his desk for it, without finding it [60:25].

2. Da, də-*under* such situations-bu cür şəraitdə

Under zərf kimi özündən sonra isim və ismi birləşmələr tələb etmir:

1. Aşağıda, altda, altında sonra- I made a kind of a tent out of my blankets to put my things *under* so the rain couldn't get at them [69:47].

2. Az-five manator *under*-beş manat yaxud az

Under sifət kimi; alt, aşağı və digər mənaları ifadə edir. Məsələn:

-The *under* part of case.

To həm sözünü və həmçinin də, zərfin əlamətlərini daşıyaraq omonimlik yaradır.

To sözünü kimi; a, ə, üzrə, dak, dək, kimi qədər və digər mənalarda işlənir. To sözünün funksiyası kimi isimdən öncə işlənir. Məsələn:

1. İstiqamət bildiren sözünü kimi- Give it a little gruel if it is.' He put on his hat, and, pausing by the bed-side on his way *to* the door [60:3].
2. Hərəkətin məqsədini bildiren sözünü kimi-*to* escape (boyun qaçırmağa)
3. Yaxınlıq, təmas bildirir-face *to* face (üz-üzə)
4. Hərəkətin, məsafənin, vaxtın, kəmiyyətin və s. həddini bildirir-From Sunday *to* Friday (Şənbə günündən Cümə gününə kimi)
5. Vaxt bildirir-A quarter *to* five (beşə on beş dəqiqə qalır)
6. Bir şeyə mənsubluq və ya bir yerə təyin edilməni işarə edir-the key *to* the box (qutunun açarı)

To zərfin kimi:

1. Qabağa, irəli-She pushed the door *to*.

Concerning sözünü və feili sifət kimi nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Concerning sözünü kimi; haqqında, barəsində, aid, dair, istinadən və başqa mənalara malikdir.

-*Concerning* that night's ride, the man spoke most eloquently for himself, in a little shed back of a saloon on the San Francisco water front [65:8].

Concerning feili sifət kimi:

-Are these issues *concerning* you so deeply?

Following sözünü, feili sifət, isim, sifət kimi nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Following sözünü kim:

1. Sonra, ardınca-The *following* meeting the minister open to the discussion.

Following feili sifət kimi; izləmək, ardınca getmək, güdmək və başqa mənalara malikdir. Məsələn:

-I was timidly *following* her, when she turned round at the parlor door, in the dusk, and taking me in her embrace as she had been used to do, whispered me to love my new father and be obedient to him [58:64].

Following isim kimi:

1. Ardıcıllar, tərəfdarlar-They'll give a lecture with a large *following*.
2. Svita, məiyyət-several *following*

Following sifət kimi:

1. Gələn, sonrakı, o birisi-You can see the illustration in the *following* chapter of book.
2. Aşağıda göstərilən\qeyd olunan-The *following* examples

Including sözünü, feli sifət, bağlayıcı kimi nitq hissələrinin funksiyalarını yerinə yetirərək omonimlik yaradır.

Including sözünü kimi; daxil olmaqla, ...da, ...də, daxil edərək və başqa mənə müxtəlifliyinə malikdir.

-The whole group has been ill, *including* the instructor.

Including feli sifət kimi; daxil etmək, ehtiva etmək, salmaq və başqa mənələrə malikdir. Məsələn:

- The manager is *including* our names in the list

Including bağlayıcı kimi; o cümlədən mənasını ifadə edir. Məsələn:

-It is also a fact, that Scrooge had seen it, night and morning, during his whole residence in that place; also that Scrooge had as little of what is called fancy about him as any man in the city of London, even *including* -- which is a bold word -- the corporation, aldermen, and livery.

Bağlayıcı və digər nitq hissələri arasında qrammatik omonimlik halı-Dildə mövcud olan sözlər, bu və ya digər sözlərlə əlaqəyə girərək, müvafiq fikir ifadə edirlər. Müəyyən bir fikri ifadə etmək üçün cümlələr arasında əlaqə qurmaq üçün, müəyyən vasitələrdən istifadə edilir. Həmin vasitələrdən biri də, *bağlayıcılardır* [2:67].

Bağlayıcılar müstəqil mənası olmayan, əsas funksiyası sözlər, söz birləşmələr və həmçinin cümlələr arasında əlaqə quran söz formalarıdır. Bağlayıcılar tabeli və tabelsiz

olmaqla iki qrupa ayrılır. Tabesizlik bağlayıcıları söz birləşmələrini və müstəqil cümlələri birləşdirmək üçün istifadə olunur. Tabelilik bağlayıcılarının əsas vəzifəsi budaq cümləni baş cümləyə bağlamaqdan ibarətdir [17:252]. Aşağıda qeyd edəcəyimiz bağlayıcılar digər nitq hissələrinin funksiyalarını daşıyıb, müxtəlif mənə çalarlarında işlənərək qrammatik omonimlik hadisəsi yaradır:

Before sözü qrammatik omonimlik yaradaraq nitq hissələri yəni, zərf, bağlayıcı və eləcə də, sözünü vəzifəsində işləyə bilər. Onları bir-birindən yalnız cümlədəki funksiyalarına görə ayırmaq mümkündür [7:247].

Before zərf kimi:

1. Tez, qabaqca, əvvəlcə, daha tez, əvvəllər-Come at three o'clock, not *before* (saat üçdə gəl!tez yox)
2. Qabaqda, öndə-There are many toys *before* kids.
3. Öncə, əvvəl- The company called me the day *before*.

Before sözünü kimi ismin təyinedicisi funksiyasında işlənir.

1. Qabağında, qarşısında-The medical gentleman walked away to dinner; and the nurse, having once more applied herself to the green bottle, sat down on a low chair *before* the fire, and proceeded to dress the infant [60:4].
2. Kimi, dak, dək, əvvəl-She usually take a walk *before* dinner

Before bağlayıcı kimi qabaq, öncə, əvvəl mənə tiplərinə malik olub iki cümləni birləşdirir, yəni baş cümləni budaq cümləyə bağlayır:

-He did pause, with a moment's irresolution, *before* he shut the door; and he did look cautiously behind it first, as if he half-expected to be terrified with the sight of Marley's pigtail sticking out into the hall [57:11].

-The carriage stopped *before* a small three-storied block of flats, standing a little back from the river [63:641].

-*Before* he had recovered from the shock caused by the tragic passing of Curly, he received another shock [65:23].

After (sonra) bağlayıcı, zərfin, sifət və həmçinin sözünün əlamətlərini daşıyaraq qrammatik omonimlik yaradır.

After sözünü kimi aşağıdakı mənaları ifadə edir:

1. Sonra (zaman bildirir)-If that spirit goes not forth in life, it is condemned to do so *after* death [57:17].
2. Arxasında, dalında (məkan\yer bildirir)-The university is just *after* the school.
3. Uyğun, müvafiq olaraq- She behaved *after* her nature (o öz xasiyyətinə uyğun olaraq hərəkət edir).
4. A,ə-He takes *after* his father-O atasına oxşayır

Bağlayıcı kimi isə, *after* baş cümləni budaq cümləyə bağlayır və dilimizə *sonra* kimi tərcümə olunur.

-*After* you'd left home, I got a phone call from dad.

-*After* they had gone he felt lonely, and began to tire of his lady-love [70:28].

Zərf vəzifəsində isə *after*, özündən sonra isimi birləşmə tələb etmir.

-The president died and on February 28th and buried day *after*.

After sifət kimi də işlənə bilər, bu zaman o ardınca gələn, növbəti, sonrakı, arxada yerləşən mənə çalarlarına malik olub, ismin təyinedicisi funksiyasında fəaliyyət göstərir.

-*In after* years they never returned back again.

-He had learned the lesson, and in his *after* life he never forgot it [65:16].

After qeyri-rəsmi danışmada isim kimi də, işlənə bilər: *after*s

Since sözü də eyni ilə *before* kimi, həm bağlayıcı, sözünü və zərf nitq hissələri vəzifəsində işlənir.

Since zərf özündən sonra isimi birləşmə tələb etmir və aşağıdakı mənə çalarlarına malikdir:

1. O zamandan\vaxtdan-He left the country and I haven't seen him *since*.
2. Sonra-At first she objected, but has *since* consented-Əvvəlcə o, imtina etdi, sonra razılaşdı.
3. Bundan əvvəl\qabaq-This happened several years *since*-Bu çox illər öncə baş verib.

Since sözünü kimi, bəri, etibarən, sonra, -dan,dən mənaları özündə birləşdirir. Sözünü kimi *since* ismin müşayiəti ilə cümlədə istifadə olunur.

-Everything has completely changed *since* last our coming here; -I have not seen him *since* seven o'clock [54:245].

Since bağlayıcı kimi, çünki, -ə görə, zira kimi mənə müxtəlifliyinə malikdir və digər bağlayıcılar kimi cümlələr arasında əlaqə yaradır.

-*Since* there is nothing left, they can go early.

If həm bağlayıcı və həmçinin də, isimin xüsusiyyətlərini daşıyaraq, qrammatik omonimlik yaradır. Məsələn:

İf bağlayıcı kimi; şayət, kaş, əgər, hərgah, isə, -sa, -sə və digər mənə müxtəlifliyinə malikdir. Məsələn:

-You needn't mind sending up to me, *if* the child cries, nurse,' said the surgeon, putting on his gloves with great deliberation [60:3].

- It was a gesture which, *if* anyone had still thought in such terms, might have recalled an eighteenth-century nobleman offering his snuffbox [68:15].

İf isim kimi, əgər, şərt, niyyət, fikir və sair mənələrə malikdir. Məsələn:

-There will be no buts, no *ifs* in this relationship.

Nitq hissələri arasındakı qrammatik omonimlik halı-Zərflə sifətin (hard, fast, and late), modal sözün (surely, trully, certainly); isimlə feilin ((to) torch, (to) fiddle, (to) knife); əvəzlə bağlayıcın (that, as) qrammatik omonimlik hadisəsinə nəzər yetirək:

Hard (zərf)-Peggotty turned cross in a moment, and brushed my hair the wrong way, excessively *hard* [58:32].

Hard (sifət)-The snow lay on the ground, frozen into a *hard* thick crust, so that only the heaps that had drifted into byways and corners were affected by the sharp wind that howled abroad [60:159].

Surely(zərf)-if for a moment you were false enough to your one guiding principle to do so, do I not know that your repentance and regret would *surely* follow [57:36].

Surely(modal söz)- 'No, *surely*,' said the old lady;

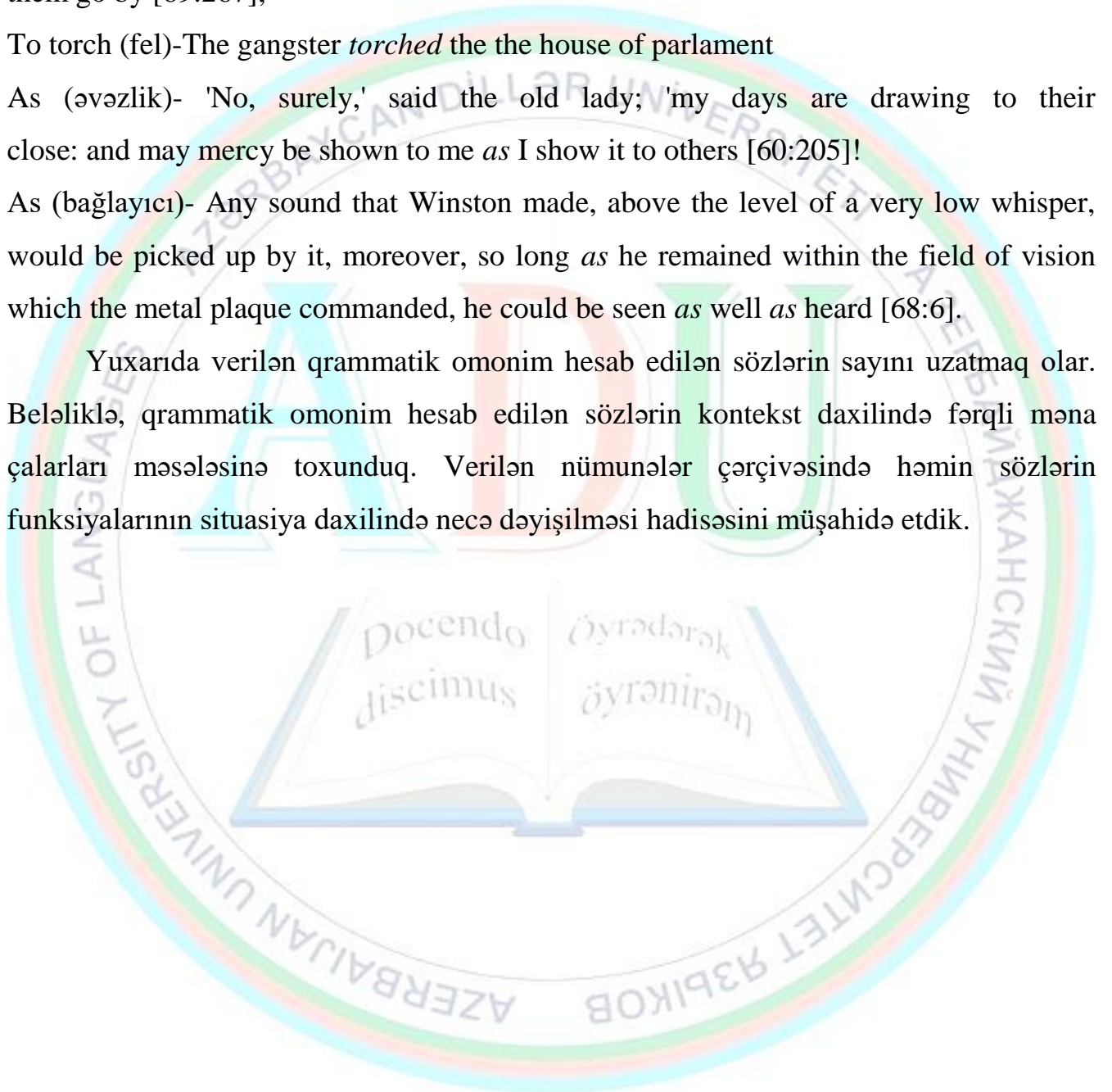
Torch (isim)- here comes a raging rush of people with *torches*, and an awful whooping and yelling, and banging tin pans and blowing horns; and we jumped to one side to let them go by [69:267];

To torch (fel)-The gangster *torched* the the house of parliament

As (əvəzlik)- 'No, *surely*,' said the old lady; 'my days are drawing to their close: and may mercy be shown to me *as* I show it to others [60:205]!

As (bağlayıcı)- Any sound that Winston made, above the level of a very low whisper, would be picked up by it, moreover, so long *as* he remained within the field of vision which the metal plaque commanded, he could be seen *as well as* heard [68:6].

Yuxarıda verilən qrammatik omonim hesab edilən sözlərin sayını uzatmaq olar. Beləliklə, qrammatik omonim hesab edilən sözlərin kontekst daxilində fərqli mənə çalarları məsələsinə toxunduq. Verilən nümunələr çərçivəsində həmin sözlərin funksiyalarının situasiya daxilində necə dəyişməsi hadisəsini müşahidə etdik.

NƏTİCƏ

Əvvəla qeyd etmək isdərdik ki, dil ünsiyyət vasitəsi kimi insanların ən əhəmiyyətli mülkiyyəti hesab edilir. Normal söhbət zamanı saatda təxminən 4000 və yaxud 5000 söz istifadə olunur. Bir insan oxuyarkən söz sayısı saatda 14 000 və ya 15000 çatır [8:3]. İnsan söhbət zamanı sözlər arasındakı əlaqəni düşünmür, sadəcə olaraq ona lazım olacaq söz ağına gəlir və digər insanlarla kommunikasiya funksiyasını reallaşdırdığı üçün sözlərdən istifadə edirlər. Dil vasitəsi ilə ünsiyyət qurarkən, sözlərin tarixi mənşəyini, eləcə də bir-bir ilə necə əlaqə qurduğu barədə düşünmürük. Linqvistik baxımdan, sözlər təkbaşına vahid birliklər deyildirlər, onlar semantik və formal əlaqələrlə bir-birinə bağlıdırlar. Dissertasiya işində sözlər arasındakı formal əlaqələrdən bəhs edən omonimlik məsələsinə toxunulub. Omonimlik dünya dillərində mövcud olub, universal bir anlayış kimi qəbul edilmişdir. Sözügedən məsələ istənilən dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Ümumiyyətlə, omonimliklə bağlı saysız hesabsız tədqiqatlar aparılmış, ona dair yüzlərlə kitab, məqalə, dərsliklər nəşr edilmiş, eləcə də haqqında bir çox dissertasiyalar yazılmışdı. Müasir ingilis dilində qrammatik omonimiyə dair dissertasiya işində qarşıya qoyulan məsələlər həll olunmuşdur.

1. İngilis dilində mövcud olan omonimlik məsələsinə toxunulmuşdur. Omonimlik universal bir anlayış olub, bir çox dillərdə mövcuddur. Bütün deyilənləri nəzərə alaraq, qeyd edə bilərik ki, ingilis dilinin analitik quruluşu, tək hecalı xarakterə və digər cəhətlərə malik olması onun omonimlərlə zəngin olmasına şərait yaradıbdır.

2. Bir sıra dilçi alimlərin fikirlərinə istinad edilərək, dildə omonim sözlərin leksik və yaxud semantik qeyri-müəyyənlik yaratması kimi məsələlər aydınlaşdırılmışdır. Dildə səslənən, eyni zamanda da yazıda qarşımıza çıxan bir çox sözlərin birdən artıq mənaya malik olması, oxucu və dinləyiciləri çətinliyə salır. Həmin sözlər qeyri-müəyyən və yaxud ikimənalı sözlər adlanır. Tədqiqat işində bu cür sözlərin kontekst daxilində necə açıqlığa qovuşduğunu praktik nümunələr verilərək, aydınlaşdırılıbdır.

3. İngilis dilində omonimlərin yaranma səbəbləri verilmişdir. Omonimlərin yaranmasına dair bir çox fikirlər səslənmişdir. Bəzi dilçi alimlər omonimlərin yaranmasını təsadüfi hal kimi qeyd etsələr də, bir çox alimlər bu fikrə qarşı çıxaraq, omonimlərin dilin daxili və xarici amilləri hesabına yarandığı faktını irəli sürmüşlər.

4. Omonimlərinin əsas mənbələri tədqiq edilmişdir. Tədqiqat işində omonimlərin həm daxili və xarici amillər hesabına yaranma səbəbləri qeyd edilmişdir.

5. Omonimlərin təsnifatı tədqiq edilmişdir. Belə müəyyən edilmişdir ki, Arnold İ.V. tərəfindən verilmiş təsnifat ən ümumi olan olub, ən çox yayıldığı təsbit olunmuşdur. Onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, verilən təsnifatlar omonimlərin xüsusiyyətlərini tam, detallı şəkildə əhatə etmir. A.İ.Smirintski tərəfindən verilən təsnifat isə olduqca yayqındır.

6. Bir çox dilçi mütəxəsislərin fikirlərinə uyğun olaraq, omonimlərin məna meyarına görə təsnifatı verilmişdir. Omonimlər mənasına görə; leksik, leksik-qrammatik və qrammatik omonimlər olmaqla üç qrupa ayrılmışdır. Araşdırmalara görə, qrammatik omonimlər tələffüzünə və yazılışına görə eyni olan, müxtəlif nitq hissələrinə aid olan sözlər arasında mövcud olur.

7. Qrammatik omonilik məsələsinə aydınlıq gətirilmişdir. Qrammatik omonilik hadisəsi əsasən, praktik nümunələr fonunda, köməkçi nitq hissələri və əsas nitq hissəsinin funksiyasının daşıyan sözlər üzərində tədqiqat aparılmaqla icra edilmişdir.

8. Qrammatik omonimlər hesab edilən sözlərin cümlələrdəki tutduqları mövqeləri funksional cəhətdən təhlil edilib, mənaları təyin edilmişdir.

9. Nitq hissələri arasında mövcud olan qrammatik omonimlər araşdırılıb təhlil edilmişdir. Təhlilimiz əsasən, ingilis dilində yazılan bədii ədəbiyyat nümunələr çərçivəsində həyata keçirilmişdir.

Son olaraq, dilçi alimlərin fikirlərinə şərik çıxaraq qeyd edə bilərik ki, daha çox qrammatik omonimlik halı zərf və digər nitq hissələri arasında qeydə alınmışdır. Müasir ingilis dilində olan omonimləri müəyyənləşdirmək üçün onların situasiya çərçivəsində semantik mənasına, cümlədəki yerlərinə və funksiyalarına diqqət verilməlidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Babayev A., Dilçiliyə Giriş. Bakı: Nurlan 2004, 512 s.
2. Hacıyev E, Müasir İngilis Və Azərbaycan Dillərində Köməkçi Nitq Hissələrinin Funksional-Semantik xüsusiyyətləri. Bakı: Mütərcim, 2006, 268 s
3. Həsənov H.Ə. Müasir Azərbaycan Dilinin Leksikası, Bakı: Maarif, 2001, 306 s
4. Xanbutayeva L. İngilis dilində qrammatik omonimlik və onlara aid çalışmalar Topplusu, Bakı: ADU-nun nəşriyyatı, 2007, 122 s
6. Xəlilov. B. Müasir Azərbaycan Dilinin Leksikologiyası, Bakı: Nurlan, 2008, 444 s.
7. Məmmədova. M., Yunusov. D., İngilis Dilinin Qrammatikası, Bakı: Adiloğlu, 2011, 450 s.

İngilis dilində

8. Aitchison, J., *Linguistics*, London: Hodder Headline Plc, 1999, 245 p.
9. Antrushina G.B, Afanasyeva O.V., Morozova N.N. English Lexicology, 3rd ed. Moscow, 2001, 223 p.
10. Arab World English Journal (AWEJ) Vol.6. No.4 December 2015, pp.26-38
11. Arnold. İ.V. English World. M., 1986, 295 p.
12. Aitchison, J. Teach Yourself Linguistics. London: Hodder and Stoughton, 1993, 232 p.
13. Babich G. N. Lexicology: A Current Guide. M., 1986, 228 p.
14. Crystal D. A Dictionary and Linguistics and Phonetics 6th ed., Oxford: Blackwell Publishing, 529 p.
15. Davletbaeva D.N. Lectures on English Lexicology, Kazan, 2010, 92 p.
16. Fromkin, V.; Rodman, R.; and Hyams, N. An Introduction to Language. 7th ed. USA: Heinle, a part of Thomson Corporation, 2003, 214 p.
17. Ganshina M. , Vasilevskaya N. , English Grammar. Moscow, 1953, 471 p.
18. Ginsburg. R. S., Khidekel S. S., Knyazeva G. Y., Sankin A.A. A Course in

- Modern English Lexicology. M., 1978, 268 p.
19. Gramley, S. and Pätzold, K. A Survey of Modern English. 2nd ed. London: Routledge, 2003, 416 p.
  20. Hajiyeva A.H. Contrastive Lexicology. Baku, 2010, 211 p.
  21. Hajiyeva A.H. English Lexicology. Bakı: Nurlan 2011, 248 p.
  22. Hartmann, R. and Stork, F. C. Dictionary of Language and Linguistics. London: Applied Science Publishers Limited, 1976, 105 p.
  23. Jacobs, Roderick A., Gild Peter S. Rosenbaum. Transformations, Style and Meaning, Waltham, Massachusetts, Xerox College, 1971, 140 p.
  24. Jespersen O. The Philosophy of Grammar. London: George Allen and Unwin Ltd., 1963, 359 p.
  25. Kılıçkaya F. Article: Lexical Ambiguity Resolution: Word processing, Recognition and Context Effect, Turkey, 2007, pp.1-12
  26. Kobrina N.A., Korneyeva E.A., Ossovskaya M.I., Guzeyeva K.A. An English Grammar, Morphology, Syntax, Petersburg, 1999, 496 p.
  27. Lyons J. Language and Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, 356 p.
  28. Lyons J., *Linguistic Semantics* Cambridge: Cambridge University Press, 1995, 396 p.
  29. MacDonald, M. C., Pearlmutter, N. J., & Seidenberg, M. S. Lexical nature of syntactic ambiguity resolution. *Psychological Review*, (1994), 101(4), pp. 676-703.
  30. Muminov O., *Lexicology of the English Language*, Tashkent, 2006, pp.81-86
  31. Musayev.O.I.T, *A Practical Grammar Of Contemporary English*, Bakı:KM, 2014, 552 p.
  32. Onifer, W., & Swinney, D. Accessing lexical ambiguities during sentence comprehension: Effects of frequency-of-meaning and contextual bias. *Memory and Cognition*, (1981). 9(3), pp.225-236.

33. Orembovskaya M., Gvarjaladze T, Orembovskaya T. English Lexicology. Tbilisi, 1964. 132 p.
34. Richards, J.C. and Richard Schmidt. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. Essex, England: Pearson Education Limited, 2002, 657 p.
35. Samuel, A. G. The role of the lexicon in speech production. Speech Perception, Orlando, FL: Academic Press 1986, pp.89-111.
36. Singh, R. A. An Introduction to Lexicography: Meaning and its Relationship to Form. India, 1982, 256 p.
37. Swinney, D. A. Lexical access during sentence comprehension: (Re) consideration of context effects. Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, America, 1979, pp.645-659.
38. Ullmann, S. Semantics: An introduction to the science of meaning. Oxford: Blackwell, 1962, 278 p.
39. Yule, G. The Study of Language. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 273 p.
40. Yule, G, *The Study of Language*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, 228 p.
41. Watkins, F., C.; Dillingham, W. B.; & Hiers, J. Practical English Handbook. 11th ed. Boston: Houghton Mifflin Company, 2001, 507 p.
42. Каушанская В.Л, Ковнер.П.Л, Кожевникова.О.Н. A Grammar of the English Language, Baku, 2004, 324 p.

Rus dilində

43. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М., 1966, 569 с.
44. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка (General Linguistics and Problems in French). М., 1955, 412 с.
45. Блумфилд Л. Язык (Language). М., 1968, 606 с.
46. Виноградов В.В. Современный русский язык. М., 1952, 518 с.

47. Кульгавова Л.В. Методические Файлы, Иркутск, 2010, 174 с.
48. Маулер Ф.Н. Грамматическая омонимия в английском языке, часть 1. Орджоникидзе: Издательство Северо-Осетинского университета, 1977, 91 с.
49. Маулер Ф.Н. Грамматическая омонимия в современном английском языке. Автореферат на соискание ученой степени д.ф.н., М., 1985, 136 с.
50. Реформатский А.А. Введение в языкознание. М., 1956, 401 с.
51. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. М., 1956, 260 с.
52. Толмачева З.А. Образование омонимов путем распада полисемии Русский язык в школе, 1959, сс.28-33.

Alman dilində

53. Richter E. Uber Homonymie (On homonymy). Leipzig, 1926, s.167-201

Bədii ədəbiyyat

54. Austen J., Northanger Abbey. London, 1952, 275 p.
55. Carroll L, Alice's Adventures in Wonderland, Puffin books, 2015, 192 p.
56. Christie A, The Mystery of King's Abbot, Moscow, 1980, 230 p.
57. Dickens C, A Christmas Carol, London, 1843, 449 p.
58. Dickens C, David Copperfield, Barington Stoke Ltd, 2017, 212 p.
59. Dickens C, Great Expectations, 1981, 560 p.
60. Dickens C, Oliver Twist, Moscow, 1981, 111 p.
61. Exupery A.J, Little Prince, Qanun, Baku, 2016, 95 p.
62. Galsworthy J, A Modern Comedy, The White Monkey, 1976, 308 p.
63. Galsworthy J., The Forsyte Saga. London, 2009, 912 p.
64. Hardy T, Tess of the D'Urbervilles, Penguin Books, 1981, 592 p.
65. London J, Call of The Wild, Санкт-Петербург, 2015, 66 p.
66. London J, Martin Eden, Independent publishing platform, 1909, 226 p.
67. Moore. C. Jessica. The words don't fit in my mouth, 1997, 151 p.
68. Orwell G, 1984, USA, 1950, 328 p.

69. Twain M, The Adventures of Huckleberry Finn, Penguin Group (USA), 2008, 368 p.
70. Wilde O, Fairy Tales, Moscow, 1979, 176 p.

İnternet resursları

71. <https://en.wikipedia.org/wiki/Ambiguity>
72. <https://en.wikipedia.org/wiki/Homonym>.
73. <https://en.wikipedia.org/wiki/Homophone>
74. <https://literarydevices.net/homophone/>.
75. <https://en.wikipedia.org/wiki/Homograph>
76. <https://studfiles.net/preview/4536648/>.
77. <http://helpiks.org/1-46258.html>
78. https://studopedia.su/8_61861_Sources-of-homonyms.html
79. https://revolution.allbest.ru/languages/00622226_0.html
80. <https://en.wikipedia.org/wiki/Pun>
81. <https://plato.stanford.edu/entries/word-meaning/>
82. <https://studentguide.ru/shpargalki-po-anglijskomu-yazyku/bilet-5-types-of-morphemes-distributional-classification-of-morphemes.html>
83. https://www.grammar.com/homonyms_vs_homophones_vs_homographs